

INIMKAUBANDUSE TÕKESTAMINE

LISAMATERJAL OHVRITE TUVASTAMISE
JA ABISTAMISE HÕLBUSTAMISEKS

Koostaja:

Kristiina Luht (Sotsiaalministeerium)

Täna ajalike märkuste eest häid kolleege Anu Lepsi (Justiits- ja Digiministeerium), Ele Russakut (Siseministeerium), Janis Miilitsat (Tööinspeksioon), Kairit Kuusemaad (Tööinspeksioon), Merli Kaunissaart (Sotsiaalministeerium), Sirle Blumbergi (Sotsiaalkindlustusamet) ja endist kolleegi Karita Karotamme.

SISUKORD

Eessõna	3
Mõisted	3
Terminite paljusus	3
Inimkaubanduse ja ohvri mõiste	4
Seksuaalse ärakasutamisega seotud mõisted	5
Töölase ärakasutamisega seotud mõisted	5
Inimkaubanduse põhjused	6
Nõudlus inimkaubanduse järele	7
Eriti haavatavad sihtrühmad	8
Inimkaubanduse ohvri tuvastamist raskendavad asjaolud	10
Inimkaubanduse ohvriga kokkupuute võimalused	12
Inimkaubanduse tõkestamise raamistik	15
Inimkaubandus ja selle tõkestamine Eestis	15
Rahvusvaheline õigusraamistik ja koostöö	16
Andmete kogumise ja aruandluse kohustus	17
Täiendavad kohustused inimkaubanduse tõkestamisel	17
Ohvri kohtlemise põhimõtted	19
Ohvriabi seaduses ja kuriteoohvrite direktiivis sätestatud põhimõtted	19
Inimõigustel põhinev lähenemine	21
Traumateadlikkus	21
Ohvrikeskus	22
Sootundlikkus	22
Taasohvristamise vältimine	23
Alaealise ohvri kohtlemise erisused	23

EESSÕNA

Inimkaubandus on raske kuritegu, mille ohvrite märkamine ja toetamine on oluline nii ohvrite kaitse, aga ka laiemalt kuritegevuse vastu võitlemise ja kuritegevuse ennetamise seisukohalt.

Eurostati andmetel tuvastati Euroopa Liidus 2023. aastal ametlikult 10 793 inimkaubanduse ohvrit ja see number on tõusuteel.¹ Ohvritest 36% olid EL-i kodanikud ning 63% naised ja tüdrukud. ÜRO liikmesriikides tuvastati 2020. aastal 53 800 ohvrit. Ajavahemikul 2017–2020 oli kokku 187 915 inimkaubanduse ohvrit.² Seega on inimesi, kellele on liiga tehtud, väga palju. Oluline on teada, kuidas ohvrite aidata nii, et abi oleks mõjus ja et me abistamisega olukorda halvemaks ei teeks.

Selleks, et inimkaubanduse ohver saaks ränga kuriteo tagajärgedest taastuda, on oluline ohver kiiresti tuvastada ja teda abistada. Asjakohane ja kiire ohvriabi aitab ka kurjategijaid vastutusele võtta, sest tuge saanud ohver on altim uurimisasutustega koostööd tegema. Eestis on selle töö hõlbustamiseks siiani kasutatud ohvri tuvastamise juhendeid.³ Üha enam on aga selgeks saanud, et koostöö peab olema pidev ja selle raamistik ametlikult vormistatud, mitte sõltuma ainult eri asutuste ekspertide koostöötajatest.

Eriti oluline inimkaubanduse ohvrite tuvastamisel ja kaitsmisel on nn riikliku suunamismehhanismi olemasolu. See on süsteem, kus iga asutus teab oma rolli ohvrite abistamisel ja on suutlik teiste asutustega koostööd tegema, et tagada ohvriabi. Teisalt on oluline sisulisemalt teada, kuidas ohvrit üldse leida ja kohelda, millised on ohvri tuvastamist raskendavad asjaolud ning laiem õigusraamistik ja rahvusvaheline koostöö inimkaubanduse tõkestamisel. Samuti on vaja termineid ühtemoodi mõista, et üksteisest mööda ei räägitaks.

Käesolev juhend on [riikliku suunamismehhanismi](#)⁴ eduka rakendamise jaoks vajalik abimaterjal, mis pakub olulist taustainfot inimkaubanduse ja selle ohvritega töötamise kohta. Kõik spetsialistid, kes võivad oma töö käigus selliste ohvritega kokku puutuda, võiksid selle materjali läbi lugeda.

Head lugemist!

Kristiina Luht
ohvriabi poliitika juht
Sotsiaalministeerium

MÕISTED

Terminite paljusus

Valdkonnast aru saamiseks ja sellest selgelt rääkimiseks tuleb teada valdkonna mõisteid ja terminoloogiat. Inimkaubanduse tõkestamise valdkonnas, sh nii õiguskeeles kui ka praktikute seas, on olnud aastakümnete jooksul kasutusel erinevad väljendid, millest osa kattuvad sisu poolest, osa aga tähistavad erinevaid nähtusi. Sellised väljendid on näiteks orjastamine, kaasaegne orjandus, moodne orjandus, tööalane ja seksuaalne ärakasutamine/ekspluateerimine, seksiorjus, seksikaubandus, äriiline seksuaalne ekspluateerimine, tööorjus, sunnitöö, võlaorjus jne.

Inimestega kaubitsemist defineerisid juba 1904. aasta valgete orjadega kaubitsemise tõkestamise kokkulepe⁵ ja sellest välja kasvanud ning 1910. aastal vastu võetud valgete orjadega kaubitsemise tõkestamise konventsioon;⁶ orjanduse, orjuse, sunnitöö ja sarnaste institutsioonide ja tavade 1926. aasta konventsioon;⁷

samuti 1949. aasta inimkaubanduse ja teiste isikute prostitutsioonis ärakasutamise tõkestamise konventsioon.⁸ Euroopa Nõukogu defineeris inimkaubanduse oma konventsioonis (2008) ja Euroopa Liit enda direktiivis (2011).

Kõikide nimetatud õigusdokumentide definitsioonid erinevad pisut. Vanemates kokkulepetes kohustati riike karistama inimesi, kes *teiste (inimeste) kirgede rahuldamiseks värbavad, meelitavad või röövivad naise ja tüdrukuid pettuse, vägivalda, võimu kuritarvitamise jms vahendite abil ebamoraalseteks tegevusteks*. Teisisõnu olid need kokkulepped selgelt naiste prostitutsioonis ärakasutamise vastu. Uuemad rahvusvahelised kokkulepped defineerivad inimkaubanduse ilma ohvri sugu täpsustamata, hõlmates laiemad ärakasutamise eesmärgid kui prostitutsioon. Läbi ajaloo ühendab aga kõiki nimetatud dokumente arusaam, mille kohaselt **ohvri nõusolek**

1 Eurostat (2025). Trafficking in human beings statistics, https://home-affairs.ec.europa.eu/news/new-data-indicates-increase-victims-trafficking-human-beings-eu-2025-04-07_en.

2 UNODC (2023). Global Report on Trafficking in Persons 2022, https://reliefweb.int/attachments/d49cd739-2c1d-4a57-9cf5-4f751e9a94f5/GLOTiP_2022_web.pdf.

3 Luht, K. (koost) (2009). Inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja abistamise juhendmaterjal; Vainomaa, M. (koost), Eespere, K. (toim) (2013). Inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja abistamise juhendmaterjal; Luht, K. (koost) (2019). Inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja teenusele suunamise juhend, <https://www.just.ee/media/743/download>.

4 Justiits- ja Digiministeerium: <https://www.justdigi.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/inimkaubandus>.

5 International Agreement for the suppression of the White Slave Traffic, https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VII-8&chapter=7&clang=_en.

6 International Convention for the Suppression of the White Slave Traffic, https://treaties.un.org/doc/Treaties/1951/08/19510814%2010-35%20PM/Ch_VII_9p.pdf.

7 Slavery, Servitude, Forced Labour and Similar Institutions and Practices Convention of 1926, <http://hrlibrary.umn.edu/instree/f1sc.htm>.

8 Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others, https://treaties.un.org/doc/Treaties/1951/07/19510725%2010-37%20PM/Ch_VII_11_a_bp.pdf.

kaubitsemisega ei oma tähtsust, kui toimunud on kaubitsemine või orjastamine või prostitutsiooni kaudu ärakasutamine. Seega saadi juba sada aastat tagasi aru, et inimesed võivad negatiivsete asjaolude kokkulangemisel teha ka ise halbu valikuid. Samas ei õigusta see ärakasutamist.

Inimkaubanduse ja ohvri mõiste

Inimkaubandus kui kuritegu

Karistusseadustiku (KarS) § 133 sätestab inimkaubanduse mõiste. Inimkaubanduseks loetakse inimese asetamist majandusliku kasu saamise eesmärgil või ilma selleta olukorda, kus ta on sunnitud abielluma, töötama tavapäratutel tingimustel, tegelema prostitutsiooniga, kerjama, panema toime kuriteo või täitma muud vastumeelset kohustust, samuti inimese sellises olukorras hoidmine, kui tegu on toime pandud vabaduse võtmise, vägivalda, pettuse, kahju tekitamisega ähvardamise, teisest isikust sõltuvuse, abitu seisundi või haavatava seisundi ärakasutamisega.⁹

Selgitame lähemalt mõningaid mõisteid, mis selles definitsioonis esinevad.¹¹

- **Tavapäratutel tingimustel töötamine** – töötamine tasuta või marginaalse tasu eest; võla katteks või muudel orjastavatel tingimustel töötama sundimine. Karistamisväärselt tavapäratuks tuleb lugeda ka seda, kui töödistsipliini kerged rikkumised või vead töö kvaliteedis on karistatavad ebaproportsionaalselt karmide sanktsioonidega, nt töötasust ilmajätmine. Samas ei ole õige käsitada tavapäratuna iga tingimust, mis on tööõigusega vastuolus. Karistusseadustiku vastav koosseis on kohaldatav ainult sellise töösuhte puhul, mis kaldub oluliselt kõrvale tööõiguse normidest ja praktikast.
- **Vastumeelse kohustuse täitmine** – väljend on inimkaubanduse definitsiooni sisse toodud selleks, et inimkaubanduse olukordade loetelu ei oleks ammendav ning jätkaks ruumi ka selliste ärakasutamise olukordade inimkaubandusena käsitlemiseks, mida mingil põhjusel ei saa kehtivas õigusnormis kõnealuste olukordadena käsitleda.
- **Abitu seisund** – kannatanu on objektiivselt olukorras, kus ta ei ole võimeline vastupanu osutama või toimunud aru saama. Abituse hindamisel tuleb lähtuda eelkõige isiku vanusest ning vaimsest seisundist. Alaealise puhul tuleb eelkõige arvestada, et tema teadmised abielu, töötamise või seksuaalkäitumise kohta ei pruugi olla piisavad, saamaks aru pakutava töö või abielu olemusest ning sellega kaasnevatest õigustest ja kohustustest.
- **Haavatav seisund** – olukord, kus inimesel puudub tegelik või vastuvõetav võimalus mitte täita mõnda kohustust. Haavatava seisundi tuvastamiseks tuleb kõigepealt kindlaks teha, kas kannatanul oli alternatiive, et eluga toime tulla. Kui alternatiiv puudub, tuleb kannatanu haavatav seisund sedastada. Kui aga leitakse alternatiiv, tuleb täiendavalt isikult küsida selle vastuvõetavuse kohta. Toimetulekuvõimaluste hindamisel tuleb lähtuda mitte üksnes kannatanu arvamusest – aluseks peab võtma nn keskmise inimese arvamuse. Seega eeldab alternatiivi kohaldamine kohtupraktikas kujunevat arusaama isiku tööst või muudest väljavaadetest, mis peaksid kerjamise, prostitutsiooni jms alternatiivina olema inimesele vastuvõetavad.

Esimene kaasaegne õiguslikult siduv rahvusvaheline inimkaubanduse tõkestamiseks loodud dokument on 2000. aastal heaks kiidetud Palermo protokoll.⁹ Eesti õigusraamistik ja kasutatav terminoloogia tuginevad rahvusvahelistele kokkulepetele.

Inimkaubanduse ohver

Ohvriabi seaduse (OAS) § 4 lõikes 3 on sätestatud **inimkaubanduse ohvri** mõiste. Inimkaubanduse ohver on isik, kes on kannatanu karistusseadustiku §-des 133–133³, 138–140 või 175 sätestatud kuriteo tunnuste alusel algatatud kriminaalmenetluses, või isik, keda käsitatakse kannatanuna muu samalaadse välisriigis kehtivas karistusseaduses sätestatud kuriteo tunnuste alusel algatatud kriminaalmenetluses.¹² Tegemist on kannatanuga, kelle puhul menetlus võib olla toimunud teises riigis; sellegipoolest on Eestil kohustus teda koju tagasi pöördumise korral abistada.

Kuni 31. märtsini 2023 kehtinud OAS-is oli sõnastatud ka eeldatava *inimkaubanduse ohvri* mõiste, kuid sellest on uuendatud õigusaktis loobutud. Kuna ühegi teise kuriteo (pervägivald, seksuaalvägivald jm) puhul ei räägita ohvriabis eeldatavatest ohvritest, siis otsustati uue OAS-i koostamisel, et inimkaubanduse puhul ei ole erandi tegemine vajalik. Spetsialistide omavahelises suhtluses võib sellegipoolest rääkida nii *eeldatavast* kui ka *oletatavast* ohvrist või *inimkaubanduse kahtlusega* ohvrist, tähistades sellega inimest, kelle puhul tema inimkaubanduse ohvri staatus pole (veel) kinnitust leidnud.

Arvestades samas kuriteo tõendamise keerukust ja sageli rahvusvahelist mõõdet, on tehtud OAS-is erisus võrreldes teiste kuritegudega. **Inimkaubanduse kahtluse puhul on oluline pöörduda kohe Politsei- ja Piirivalveameti või prokuratuuri poole.** Nendelt asutustelt kinnituse saamiseni võib Sotsiaalkindlustusamet inimkaubanduse kahtlusega isikule osutada teenuseid kuni 14 päeva (OAS-i § 24 lg 4). Kui inimkaubanduse kahtlus ei leia kinnitust, võib isikule pakkuda muid teenuseid, kuid mitte enam komplekssemat inimkaubanduse ohvritele mõeldud teenust.

Seega on jätkuvalt tagatud inimkaubandusevastase direktiivi ja ka kuriteoohvrite direktiivi¹³ põhimõtete täitmine – abi pakutakse enne, kui kannatanu staatus on kriminaalmenetluses kinnitust leidnud. Menetlusel on siiski inimkaubanduse tõkestamise protsessis oluline osa ja seega tuleb kindlasti kahtlustest teada anda.

Inimkaubandus vs. inimsugeldamine

Inimkaubandus ja inimsugeldamine on kaks erinevat nähtust, kuigi üks võib teiseni viia. Lühidalt öeldes on üks kuritegu inimese vastu (inimkaubandus), teine kuritegu riigi vastu (inimsugeldamine). KarS-is sellist terminit nagu „sugeldamine“ ei ole. Selle tegevuse lubamatus ja karistused on sätestatud KarS-i §-s 259, mis käsitleb **välismaalase ebaseaduslikku toimetamist üle Eesti Vabariigi riigipiiri ja ajutise kontrolljoone.**

Järgnev tabel aitab kahel teol vahet teha, vaadates neid neljast aspektist.

9 UNODC (2000). The Protocol. <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/protocol.html>.

10 RT I, 06.01.2023, 4, <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012023004>.

11 Sootak, J., Pikamäe, P. (2021). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiendatud ja ümbertöötatud väljaanne. Kirjastus Juura: Tallinn.

12 RT I, 06.01.2023, 1, <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012023001>.

13 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/et/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>.

Aspekt	Inimkaubandus	Smugeldamine
Eesmärk	ekspluateerimine	rahaline või muu kasu
Nõusolek	pole asjakohane	jah
Piiriülene element	pole oluline	oluline
Kuritegu	inimese vastu	riigi vastu

Seksuaalse ärakasutamisega seotud mõisted

ÜRO ja EL-i kokku lepitud mõisted on **prostitutsioon ja prostitutsiooniga tegelevad inimesed/naised**.¹⁴ Euroopa Parlamendi 2023. aastal vastu võetud prostitutsiooni reguleerimist käsitlevas resolutsioonis rõhutatakse kõnealuste neutraalsete mõistete kasutamise olulisust, **kuna ei soovitata prostitutsiooni tegelikku olukorda idealiseerida ega varjata vägivalda, väärkohtlemist ja ärakasutamist, mida talub valdav enamus prostitutsiooniga tegelevaid inimesi, eriti naised ja tütarlapsed**.

Termini valikuga austatakse suuremat osa prostitutsiooniga tegelevatest inimestest, kes ei pea seda normaalseks tööks või karjäärivõimaluseks, kes lahkuksid seksitööstusest, kui nad seda saaksid, ja kes peavad prostitutsiooni vägivalda vormiks. Terminis „prostitutsiooniga tegelev isik“ puudub moraalne hinnang, diskrimineerimine või häbimärgistamine. Resolutsioonis on öeldud, et mõned prostitutsiooniga tegelevad inimesed viitavad endile kui „seksitöötajatele“ ja et seda terminit kasutavad ka mõned rahvusvahelised organisatsioonid. Nii kirjeldavad end mõned prostitutsiooniga tegelevad inimesed ise, kuid nad esindavad selliste inimeste vähemust, kuigi on hästi organiseeritud ja avalikult nähtavad.¹⁵ „Seksitöötaja“ ei ole siiski termin, mida riigid peaksid kasutama. 1949. aasta ÜRO konventsioonis on öeldud kokkuvõtlikult: **„Prostitutsioon ja sellega kaasnev prostitutsiooni eesmärgil toime pandav inimkaubanduse kurjus ei sobi kokku inimese väärikuse ja väärtusega ning seab ohtu üksikisiku, perekonna ja kogukonna heaolu.“** Nähtuse seksitöö sildiga markeerimine ei muuda naiste olukorda paremaks, küll aga võib takistada nähtusele adekvaatset reageerimist.

2024. aastal heaks kiidetud naistevastase vägivalda ja perevägivalda tõkestamise direktiivis¹⁶ on samuti haavatavate sihtrühmade loetelus kasutusel termin „*women in prostitution*“ – eesti keeles **prostitutsiooniga tegelevad naised**. Kuna tegemist on direktiiviga ehk õigusaktiga, tuleb seda terminit ka siseriiklikus õiguses õigeks pidada.

Eestis on kasutusel ka 2005. aastast kokku lepitud väljend **prostitutsiooni kaasatu**.¹⁷ Esimese riikliku HIV ja AIDS-i strateegia loomise ajal moodustati töörühm, kuhu kaasati väga lai spetsialistide ring, kes töötasid muu hulgas välja termini kõnealuse haavatava sihtrühma käsitlemiseks strateegias.¹⁸ Terminit kasutavad kõik asutused, millel on sihtrühmaga kokkupuude kas teenuste osutamise, poliitikakujundamise või valdkonna arendamise seisukohast, ja see on ametliku terminina olemas ka terviseinfo sõnastikus. Termin valiku põhjus on sama, nagu juba viidatud Euroopa Parlamendi resolutsioonis – vältida stigmatiseerimist, sildistamist ja inimese (enamasti naise) elu ja tervist ruineeriva tegevuse normaliseerimist või normaalseks tööks pidamist.

Kokkuvõttes sobib kasutada nii terminit prostitutsiooniga tegelev isik/naine/mees kui ka prostitutsiooni kaasatu.

- ▶ Prostitutsiooni teemal soovitame lugeda uuringuid, artikleid ja muud [Prostitution Research & Educationi veebilehelt](#).¹⁹
- ▶ Prostitutsiooni õigusliku reguleerimise teemal soovitame lugeda Euroopa Parlamendi [resolutsiooni](#).²⁰

Töölase ärakasutamisega seotud mõisted

Töölase ärakasutamise vallas kerkib paratamatult küsimus, millal on tegemist tõelise ekspluateerimisega, millal on see seotud inimkaubandusega, ja millal on tegemist muude tööalaste ja tööseadusandlusega seotud rikkumistega.

Sunnitöö (*forced labour*) on igasugune töö või teenuse osutamine, mida nõutakse karistuse ähvardusel ning mille osutamise eest ei ole

töötaja vabatahtlikult nõus. Eestikeelne vaste sellele sõnale on **tööorjus**.

Võlaorjus (*bonded labour* või *debt bondage*) on selline olukord, kus laenu tagatiseks kasutatakse võlgniku tööpanust, kuigi töötamisega ei kaasne laenu vähendamine ega kustutamine või ei vasta töö pikkus või olemus laenu suurusele.

14 Prostitutsiooni reguleerimine ELis ja selle piiriülene mõju ning mõju soolisele võrdsusele ja naiste õigustele. Euroopa Parlamendi 14. septembri 2023. aasta resolutsioon prostitutsiooni reguleerimise kohta ELis ja selle piiriülese mõju ning mõju kohta soolisele võrdsusele ja naiste õigustele (2022/2139(INI)).

15 *Ibid.*

16 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401385&qid=1717410903997.

17 Prostitutsiooni kaasatu – inimene, kes saab korrapäraselt või aeg-ajalt teisele inimesele sugulise rahulduse pakkumise eest tasuks raha või kaupa, hoolimata sellest, kas ta teadlikult määratleb sellist tegevust sissetulekuallikana või mitte. Terviseinfo.ee mõistete sõnastik.

18 „Riikliku HIVi ja AIDSi strateegia aastateks 2006–2015“ ja „Riikliku HIVi ja AIDSi strateegia 2006–2015 tegevuskava aastateks 2006–2009“ kinnitamine ning Vabariigi Valitsuse HIVi ja AIDSi asjatundjate komisjoni moodustamine, <https://www.rigiteataja.ee/akt/966839>.

19 Prostitution Research & Education, www.prostitutionresearch.com.

20 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0240_ET.html.

Sunnitööd ehk tööorjust võib esineda seoses ebaseadusliku tööga nagu kerjamine, taskuvargused, avalikud vargused (tänaval), või seadusliku tööga seoses: töö ehitusel, kaevandamine ning põllumajandus, samuti eramajapidamistes – n-ö koduorjuse juhtumid (*domestic slavery*).

Tavapäratutel tingimustel töötamine on Eestis kasutusel olev termin, mida on käsitletud KarS-i §-s 133. See on näiteks töötamine tasuta või marginaalse tasu eest, võla katteks või muudel orjastavatel tingimustel töötama sundimine. Karistamisväärselt tavapäratuks tuleb lugeda ka seda, kui töödistsipliini kerged rikkumised või vead töö kvaliteedis on karistatavad ebaproportsionaalselt karmide sanktsioonidega, nt töötasust ilmajätmine. Samas ei ole õige käsitada tavapäratuna iga tingimust, mis on tööõigusega vastuolus. KarS on kohaldatav ainult sellise töösuhte puhul, mis kaldub oluliselt kõrvale tööõiguse normidest ja praktikast.²¹

Isiklik arusaam sellest, milline töö on aus ja millisel juhul on tegemist ärakasutamisega, on inimeseti erinev ja sõltub paljuski varasemast elukogemusest. Spetsialisti aitavad selle üle otsustamisel riikliku suunamismehhanismi (RSM) lisas 2 toodud indikaatorid.

- ▶ Töölase ärakasutamise ennetamise ja ohvrite abistamise kohta soovitame lugeda [Sotsiaalkindlustusameti veebilehelt](#).²² Soovitusi töölase ärakasutamise ennetamise kohta soovitame lugeda ka [Tööelu veebilehelt](#).²³
- ▶ Töölase ärakasutamise juhtumite kohta saab lugeda artiklist „[Tööalane ärakasutamine – paljude kolmandatest riikidest Eestisse tööle tulnud kodanike igapäev](#)”.²⁴

INIMKAUBANDUSE PÕHJUSED

Inimkaubanduse põhjused on mitmetahulised ning tulenevad sageli erinevatest sotsiaalsetest, majanduslikest ja poliitilistest teguritest. Need tegurid toimivad tihti koos ja võivad eri piirkondades ja olukordades avaldada inimkaubanduse levikule erinevat mõju. Allpool toodud loetelu ei pruugi olla ammendav.

Sotsiaalne ja majanduslik ebavõrdsus. Vaesusest, sotsiaalsest ebavõrdsusest ja piiratud võimalustest tulenevad olukorrad sunnivad paljusid inimesi otsima paremat elu ja võimalusi mujal. Inimkaubitsejad võivad ära kasutada inimeste haavatavust ja lootust parema tuleviku suhtes.

Inimõiguste rikkumised. Piiratud või puudulikud inimõigused, sealhulgas puuduvad võimalused saadatööd, haridust ja meditsiiniabi, võivad inimesi muuta vastuvõtlikumaks inimkaubanduse suhtes. Eriti kehtib see nende elanikkonnarühmade puhul, kes on ühiskonnas diskrimineeritud või kõrvale jäetud (nt puuduliku keeleoskusega, kodakondsuseta inimesed, etnilised vähemused jne).

Kuritegelike võrgustike olemasolu. Organiseeritud kuritegevus ja kuritegelikud võrgustikud kasutavad inimkaubandust tuluallikana. Nad võivad tegutseda rahvusvahelisel tasandil, kasutades ära seaduseauke ja nõrku järelevalvesüsteeme. Kui riik ei pööra sellistele võrgustikele tähelepanu või on nende tegevuse piiramisel saamatu, võivad nad varem või hiljem hakata tegelema ka inimkaubandusega.

Ulatuslikud kriisilukorrad, nagu sõjad ja konfliktid, aga ka kliimamuutused ja loodusõnnetused. Relvakonfliktid ja ebastabiilsus teatud piirkondades sunnivad inimesi põgenema ja otsima turvalisemat elu mujal. Paljudes piirkondades võivad

kliimamuutused mõjutada elamistingimusi, sundides inimesi otsima uut elukohta, sest koduriigis lihtsalt pole enam võimalik elada. Järsud temperatuurimuutused, veepuudus, aga ka üleujutused jms suurendavad rändevoogusid, mida inimkaubitsejad võivad ära kasutada.

Sooline ebavõrdsus. Üldiselt on naistel ja tüdrukutel suurem risk langeda inimkaubanduse ohvriks, eriti seksuaalse ärakasutamise eesmärgil. Naiste haavatavust suurendab ühiskond, kus naistel on kehvem või olematu juurdepääs haridusele, tööõhule ja muudele ressurssidele. Sooline ebavõrdsus ning samuti Eestile tuttav palgalõhe²⁵ mõjutavad naiste võimalusi majanduslikult iseseisvalt toime tulla. Töötasu on enamiku inimeste jaoks peamine sissetulekuallikas, mis mõjutab peale igapäevase toimetuleku ka hüvitiste ja pensioni suurust ning elukvaliteeti kogu inimese elukaare vältel. Naiste majanduslik sõltumatus on alus naiste ja laste vaesusrisi vähenemisele, samuti naiste kogetud vägivalda vähenemisele paari- ja lähisuhetes.²⁶ Iganenud soorollid ja naiste objektistamine mõjutavad nii nõudlust kui ka naiste arusaama sellest, kuidas neid võib kohelda.

Sooline ebavõrdsus mõjutab ka meeste ohvriks langemist. Mehi teeb haavatavaks iganenud sooroll mehest kui leivateenijast, samas kui nende abi vastuvõtmist raskendab ettekujutus ohvrirolli sobimatus mehele. Mehed võtavad riske, kuna nad tajuvad kohustust peret toetada, ja kui midagi valesti läheb, süüdistavad eelkõige iseennast ega tunnista juhtunut. Abi mitteotsimine või abist keeldumine on samuti sageli seotud tajuga, et see ei oleks n-ö mehelik.

21 Sootak, J., Pikamäe, P. (2021). Karistusseadustik. Kommenteeritud väljaanne. 5., täiendatud ja ümbertöötatud trükk. Kirjastus Juura: Tallinn.
22 <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/inimkaubandus> (vt lehekülje lõppu).
23 Tööinspeksioon (2024). Tööalane ärakasutamine, <https://www.tooelu.ee/et/292/tooalane-arakasutamine>.
24 Sotsiaalkindlustusamet (2024). Tööalane ärakasutamine – paljude kolmandatest riikidest Eestisse tööle tulnud kodanike igapäev, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/tooalane-arakasutamine-paljude-kolmandatest-riikidest-estisse-toole-tulnud-kodanike-igapaev>.
25 Statistikaameti veebilehel <https://www.stat.ee/et/find-statistics/statistics-theme/work-life/wages-and-salaries-and-labour-costs/palgalohe>.
26 <https://www.sm.ee/lapsed-ja-hoolekanne/vordsed-voimalused-ja-sooline-vordisuslikkus/palgalohe>.

Nõudlus inimkaubanduse järele

Nõudlusest on põhjust eraldi rääkida, kuna seniajani on nõudluse rolli käsitlemine jäänud inimkaubanduse tõkestamisel liialt tahaplaanile. Inimkaubandus eksisteerib sellepärast, et on inimesi, kes saavad teiste ärakasutamisest kasumit ja maksavad selle eest või toetavad ärakasutamist mõnel muul viisil. On inimesi, kes on valmis kasutama ära teiste haavatavust, olgu selleks majandusraskused, vaesus või poliitiline konflikt riigis. Inimkaubanduse nõudlust soodustavad sooline ebavõrdsus ja ebavõrdsed võimusuhted.²⁷

Praktikas on sageli raske eristada seadusliku ja aktsepteeritava töö ja teenuste nõudlust (mis on turu loomulik osa) ning nõudlust nende tööde ja teenuste osas, mis seda ei ole.²⁸ Tööandja või teenuse tarbija ei pruugi olla teadlik, et tööd või teenust pakub isik, kes on inimkaubanduse ohver.

ÜRO uimastite ja kuritegevuse büroo kogu maailma käsitleva analüüsi põhjal toimub 18% inimkaubandusest tööalase ärakasutamise eesmärgil ja 79% seksuaalse ärakasutamise eesmärgil.²⁹ **Nõudlus on seega suur eelkõige odava tööjõu ja seksuaalse ärakasutamise järele**, aga ka ebaseadusliku lapsendamise järele. Näiteks on nõudlus koduabiliste (kes kannatavad sageli nii tööalase kui ka seksuaalse ärakasutamise all), pisikurjategijate ja kerjaste järele, samuti ebaseaduslikul teel saadud elundite järele.

Tööalase ärakasutamise puhul on nõudluse põhjus on selgelt majanduslik – soov saada midagi odavamalt kui aus turg seda võimaldaks. Tarbijad võivad hõlmata ettevõtteid, kes sõlmivad teatud liiki teenuste alltöövõttu, lõpptarbijaid, kes ostavad inimkaubanduse ohvrite toodetud odavaid kaupu, või isikuid, kes kasutavad inimkaubanduse ohvrite teenuseid. Tööalast ärakasutamist võib olla raske tuvastada, sest ehitaja või restorani köögitöötaja tegevus on iseenesest tavapärane ja ärakasutamise elementide märkamine nõuab eriteadmisi. Nõudluse tekitajad, nt odavate rõivaste ostjad, ei pruugi ohvritest tuhandeid kilomeetreid eemal olles tajuda oma tegevuse mõju. Küll aga on väga otseselt tuvastatav ettevõtja soov odavalt ehitada või hotellipidamise kulused kõvasti kokku hoida – sellisel juhul ei saa kuidagi rääkida tahtmatusest või teadmatusest. Ettevõtja loob nõudluse, millele inimkaubitsejad reageerivad.

Seksuaalse ärakasutamise puhul tekitavad nõudluse inimesed, kellel on soov, võime ja tahe osta inimesi oma seksuaalhuvide rahuldamiseks. Nende otsus kedagi ära kasutada on selge valik. Sellise nõudluse tekitajad on valdavalt mehed. Nad ostavad seksiaakte prostitueeritud isikutelt, enamasti naistelt ja tüdrukutelt, kuid sõlmivad neile seksuaalseks juurdepääsuks vajaliku n-ö alltöövõtulepingu sageli teistega – kupeldajatega. **Seksikaubandus eksisteerib, kuna nõudlus prostitutsioonis osalevate inimeste järele ületab prostitutsioonituru „vabatahtlike“ pakkumise.** Kuna vähesed soovivad, et neilt ostetaks seksi raha eest, astuvad pakkumise tekitamiseks mängu kupeldajad ja kaubitsejad. Prostitutsiooniturul pakkumise tagamiseks tegelevad kupeldajad värbamise, transpordi, majutuse, varustamise ja hankimisega ning kasutavad vajaduse korral jõu-, pettuse- ja sunnivahendeid.³⁰ Seega võib julgelt öelda, et **kuigi kõik prostitueeritud isikud ei ole inimkaubanduse ohvrid, mõjutab prostitutsiooni nõudlus otseselt inimkaubanduse levikut.**

Euroopa Liidu tasandil käivad arutelud, kuidas kriminaliseerida inimkaubanduse ohvritel teenuste ja tema loodud toodete ostmise. Kuigi nõudluse vähendamise olulisus on sõnastatud juba 2005. aasta inimkaubandusevastases Euroopa Nõukogu konventsioonis (artikkel 6, „Nõudluse vähendamise meetmed“), on teemale tõsisemalt hakatud tähelepanu pöörama alles viimastel aastatel. **EL-i inimkaubandusevastane strateegia aastateks 2021–2025 näeb ette nõudluse vähendamise ning selles tunnistatakse väga selgelt nõudluse rolli inimkaubanduse leviku juures.**³¹ Seksiost on juba kriminaliseeritud mitmes riigis ja mõned riigid karistavad inimkaubanduse ohvritel seksiostu.

Eestis on inimkaubanduse ohvritel seksi ostmise karistatav ja seda peetakse inimkaubanduse toetamiseks (KarS-i § 1331). Keelatud on alaealiselt seksi ost (KarS-i § 1451). Seksiostuga seotud hoiakute muutmine ja inimkaubanduse, sh seksiostu nõudluse vähendamine on üks eesmärk ka vägivallaennetuse kokkuleppe (2021–2025) inimkaubanduse ennetamise tegevussuunas.³²

27 UNODC (2017). The Gender Dimension of Human Trafficking, <https://icat.un.org/sites/g/files/tmzbd1461/files/publications/icat-ib-04-v.1.pdf>.

28 UNODC (2006). Toolkit to Combat Trafficking in Persons, https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool_9-12.pdf.

29 UNODC (2023). Global Report on Trafficking in Persons, <https://www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/global-report-on-trafficking-in-persons.html>.

30 Thompson, L. (2021). Demand for Prostitution: The Critical Role of Market Dynamics in Combating Sex Trafficking. National Center on Sexual Exploitation, <https://endsexualexploitation.org/articles/demand-for-prostitution-the-critical-role-of-market-dynamics-in-combating-sex-trafficking/>.

31 EU Strategy on Combatting Trafficking in Human Beings (2021–2025), https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/eu-strategy-combatting-trafficking-human-beings-2021-2025_en.

32 Vägivalla ennetuse kokkulepe (2021), <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/vagivallaennetuse-kokkulepe>.

ERITI HAAVATAVAD SIHTRÜHMAD

Inimkaubandus mõjutab erisuguse taustaga ja eri soost inimesi, kuid mõned elanikkonnarühmad on eriti haavatavad, näiteks alaealsed, eakad, erivajadustega inimesed, migrandid, sõltuvushäiretega ja LGBT+ inimesed. Neil võivad olla rahalised, vaimse või füüsilise tervise probleemid ning neil ei pruugi oma seisundi tõttu olla välja arenenud enese- ja sotsiaalne teadlikkus, enesejuhtimis-, suhtlus- või vastutustundliku otsustamise oskus.

Alaealsed

Inimkaubanduse ohvriks sattumine mõjutab kogu maailmas väga paljusid lapsi. Lapsi, nii nagu täiskasvanuidki, peetakse võlaorjuses, kuritarvitatakse prostitutsioonis ja pornograafias ning teistes ebaseaduslikes tegevustes. Nad võivad olla sunnitud töötama ohtlikes tingimustes, olla kaasatud relvastatud konfliktide, neid võidakse ebaseaduslikult lapsendada ja ka oma vanemate poolt müüa, et lahendada pere majandusraskusi. IOM-i hinnangul **kaubitsetakse poistega eelkõige tööalase ning tüdrukutega seksuaalse ärakasutamise eesmärgil**. Kui poistega kaubitsetakse peamiselt riigisiselt, siis seksiajaks vahendatakse tüdrukuid üle riigipiiride. Enam kui poolte juhtumite puhul on laste värbamisega seotud nende pere või sõbrad.³³

Lastekaitseaduse (Lasteks) § 24 järgi peab laps olema kaitstud vaimse, emotsionaalse, kehalise ja seksuaalse väärkohtlemise eest, samuti on keelatud vägivalda õhutavate ja pornograafilise sisuga esemete levitamine lastele (Lasteks-i § 25). On ilmselge, **et inimkaubandus ja üldse igasugune eksploatatsioon ja väärkohtlemine, aga ka hooletusse jätmine on ohtlik lapse tervisele, tema füüsilisele, vaimsele, hingelisele, moraalsele ja sotsiaalsele arengule ning võib katkestada lapse haridustee**.

Alaealsed ohvrid on kõik alla 18-aastased ohvrid. Kui inimkaubanduse ohvri vanus ei ole teada ja on põhjust arvata, et ta on alla 18-aastane, käsitletakse teda alaealisena seni, kuni ei ole tõendatud vastupidist. Sellise käsitlusviisi eesmärk on tagada kahtluse korral inimesele suurem kaitse.

▶ Alaealistega kaubitsemise teemal soovitame lugeda alaealiste haavatavust analüüsivat infolehte „[Child Sex Trafficking: Who is Vulnerable to Being Trafficked?](#)“.

Puudega inimesed

Puudega inimestesineb suur risk olla sotsiaalselt isoleeritud. Samuti võib olla osade erivajadustega inimeste sotsiaal-emotsionaalne

kompetentsus madalam. Puude või muu erivajadusega ohver ei oska alati isegi kirjeldada, kuidas teda on ära kasutatud. Sageli ei märka midagi ka perekond, sõbrad ja tuttavad. **Puude või muu erivajadusega inimest on tema haavatavuse tõttu ka kergem mõjutada, hirmutada ja ähvardada**. Puudega inimesed vajavad sageli hoolt ja eestkostet oma põhivajaduste täitmisel ja kahjuks on olnud juhtumeid, kus hooldajad või eestkostjad kasutavad puudega inimest ära, sundides teda prostitueerima või tööorjusse.³⁴ Maailmast on teada ka juhtumeid, kus puudega inimestega kaubitsetakse nende sotsiaalsete hüvede kättesaamiseks.³⁵

MTÜ Eluliin koos Tallinna ja Harjumaa Puuetega Naiste Ühingu on koostanud juhendmaterjali puude või muu erivajadusega inimkaubandusohvrite märkamiseks ja sekkumiseks.³⁶ Koostöös Eesti Vaimupuudega Inimeste Tugiliiduga on koostatud voldik „Inimene ei ole kaup“. See on lihtsas keeles, pidades silmas puudega inimeste endi vajadusi.³⁷

▶ **Puuetega ohvrite teemal soovitame lugeda juhendmaterjali „Erivajadustega ja puudega inimkaubandusohvrite märkamiseks, äratundmiseks ja juhised esmaseks sekkumiseks“.**

Vanemaealsed inimesed

Vanemaealsed on haavatavad nii east ja haigustest tulenevatele piirangutele kui ka väärkohtlemisele (füüsiline, verbaalne, psühholoogiline, majanduslik ja seksuaalne väärkohtlemine), hülgamisele, hooletusse jätmisele ning väärkuse ja lugupidamise kaotuse suhtes. Maailma Terviseorganisatsiooni hinnangul kogeb üks kuuest eakast inimesest maailmas väärkohtlemist.³⁸ Sarnaselt puudega inimestele võivad ka vanemaealistele läheneda lahkete abistajatena esinevad kurjategijad. USA-s on juba täheldatud **vanemaealiste ja puudega inimestega kaubitsemist, et kätte saad nende sotsiaalsed hüved**.³⁹ Kui riskirühma kuuluvad täiskasvanud on värvatud või eestkostjana ametlikult oma hoole alla saadud,⁴⁰ võetakse neilt riiklikud hüved, neid hoitakse kinni nende tahte vastaselt, neid liigutatakse ühest kohast teise ja nad jäetakse ilma põhivajadustest nagu toit, riietus ja peavari.

Samuti võivad vanemaealsed kogeda suurema tõenäosusega töökeskkonnaga seotud muresid, näiteks on raskem leida uut (sh sobiva koormusega) töökohta, kohaneda uuendustega ja muudatustega. Lisaks võib töökeskkonnas esineda ealist diskrimineerimist. **Seetõttu, kuigi kuritegevuse ega ohvriabi statistika ei näita vanemaealiste märkimisväärtset hulka kaubitsemise ohvrite seas, tuleb ennetuses selle sihtrühmaga siiski arvestada**.

- 33 IOM (2023). From Evidence to Action: Twenty years of IOM child trafficking data to inform policy and programming, <https://publications.iom.int/books/evidence-action-twenty-years-iom-child-trafficking-data-inform-policy-and-programming>.
- 34 Mölder, E., Haruoja, M. (2019). Puude või muu erivajadusega inimese oht sattuda inimkaubanduse ohvriks. Ajakiri Sotsiaaltöö, Tervise Arengu Instituut, <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoe/puude-voi-muu-erivajadusega-inimese-oht-sattuda-inimkaubanduse-ohvriks>.
- 35 Thomas, A., Strickland, H. (2024). Benefits Trafficking: human trafficking of older adults and adults with disabilities. In Front. Rehabil. Sci, 22. jaanuar 2024, kd 4.
- 36 Haruoja, M., Mölder, E., Piper, J., Krölov, R. (2017). Erivajadustega ja puudega inimkaubandusohvrite märkamiseks, äratundmiseks ja juhised esmaseks sekkumiseks, <https://www.eluliin.ee/sites/default/files/2018-04/juhendmaterjal.pdf>.
- 37 Ainult paberversioonis.
- 38 WHO. Abuse of older people, https://www.who.int/health-topics/abuse-of-older-people#tab=tab_1.
- 39 Thomas, A., Strickland, H. (2024). Benefits Trafficking: human trafficking of older adults and adults with disabilities. In Front. Rehabil. Sci, 22. jaanuar 2024, kd 4.
- 40 Learn About Human Trafficking in the Elder Guardianship System. End Slavery Now, <https://www.endslaverynow.org/act/action-library/learn-about-human-trafficking-in-the-elder-guardianship-system>.

- **Eakate** ja puudega inimestega kaubitsemise teemal soovitame lugeda artiklit „[Benefits Trafficking: human trafficking of older adults and adults with disabilities](#)“.

Rändetaustaga inimesed

ÜRO hinnangul on maailmas 258 miljonit rahvusvahelist migranti.⁴¹ Nende seas on nii Londonisse kolinud kõrgepalgalisi pankureid, Singapuris õppivaid Hiina üliõpilasi, USAsse oma laste perele lähemale kolinud Itaalia vanavanemaid kui ka jõhkra vägivalda eest Süüriast Liibanoni põgenevaid perekondi.⁴² Seega **ei tähenda migreerumine automaatselt haavatavust**. Migrantid ei ole oma olemuselt haavatavad, samuti ei puudu neil vastupanu- ja tegutsemisvõime. Pigem on haavatavus inimõiguste rikkumiste, mitmete ristuvate diskrimineerimise vormide, ebavõrdsuse ning ühiskondlike muutuste tagajärg.⁴³

Haavatavus võib tekkida, kui ollakse olukorras või kohas, kus riik ja ühiskond ei ole võimeline inimest kaitsma kas suutlikkuse, seaduste puudumise või lihtsalt hooletuse tõttu. Need olukorrad võivad olla järgmised:

- vägivalda- ja konfliktiolukordade eest põgenemine;
- eemalolek oma kogukonna ja pere toest;
- juurdepääsu puudumine seaduslikele töökohtadele, õiguslikule riigis viibimise staatusele ja sotsiaalsele kaitsele (töötatakse sugulaste-tuttavate alluvuses, töölepinguta, makse maksmata, mitteametlikult⁴⁴);
- ebaseaduslik ränne;⁴⁵
- töötamine sektorites, mis on sõna otseses mõttes silma alt ära, näiteks töökoht merel või eramajas koduabilisena.

Haavatavuse tekkele võib aidata kaasa inimese **vaimse tervise seisund**. Ränne võib tekitada inimeses ärevust seoses perega, elamisloa või töökoha saamisega, õppimise või laiemate tulevikuväljavaadetega. Rändetaustaga inimestel, eriti pagulastel ja varjupaigataotlejatel, on posttraumaatiline stressihäire, meeleoluhäired ja depressioon küllaltki sageli esinevad seisundid. Samuti on leitud, et ränne on laste vaimse tervise probleemide riskifaktor. Inimkaubitsejad võivad kirjeldatud haavatavust enda kasuks ära kasutada.

- **Migratsiooni** ja inimkaubanduse seoste teemal soovitame lugeda raportit „[Migrants and their Vulnerability to Human Trafficking, Modern Slavery and Forced Labour](#)“.

Sõltuvushäirega inimesed

Inimesed, kellel on sõltuvus (näiteks alko-, narko-, ravimi-, hasartmängu- või digisõltuvus), võivad olla eriti haavatavad inimkaubandusele. **Sõltuvus võib luua mitmesuguseid olukordi, mida kaubitsejad ära kasutavad**. Sõltuvuse all kannatavad inimesed

võivad näiteks nõustuda ebaseaduslikult või ennast kahjustavalt tegutsema, et saada raha või sõltuvusainet. Sõltuvuse säilitamine võib olla rahaliselt kurnav ja seda olukorda on lihtne ära kasutada. Sõltlased võivad tunda end ühiskonnas isoleeritu ja lootusetuna ning kaubitsejad võivad neile pakkuda mingi tegevuse eest vastutasuks **kuulumistunnet**.

Eriti haavatavad on ainetest sõltuvad inimesed. Ainete kuritarvitamine mõjutab **kognitiivseid funktsioone, otsustusvõimet ja mõistust**. Ka seda seisundit on võimalik ära kasutada, pannes inimese olukorda, millest ta muidu ehk eemale hoiaks. Sõltlased võivad karta nii oma sõltuvuse kui ka juba tehtud tegude õiguslikke tagajärgi ja selle hirmu abil saab neid mõjutada ebaseadusliku tegevusega jätkama. Näiteks on USAs antud kohtu alla kaubitsejaid, kes on kasutanud sõltuvust sunnivahendina. Kurjategijad püüdsid juba sõltuvuse küüsis ohvrid lõksu või tekitasid sõltuvuse ning ähvardasid seejärel ainet ilmajätmisega (mis põhjustab valu ja kannatusi ning võib isegi surmav olla). Ohvreid kasutati seksikaubanduses, suurendades nii veelgi nende kannatusi.⁴⁶

Kuigi sõltuvus on teaduslikult mõistetav kui meditsiiniline seisund, mitte moraalne nõrkus, siis **ühiskondlik häbimärgistamine**, mis ümbritseb nii haigusseisundit kui ka kannatajat, on väga levinud. Ühiskondlik häbimärgistamine võib takistada tervishoiuteenuste osutajatel, õiguskaitseametnikel, prokuröridel ja teistel spetsialistidel tuvastada inimkaubanduse ohvreid, kui nad näevad ainult ainete tarvitamise häire ilminguid ja jätavad seetõttu ohule viitavad märgid kõrvale. Häbimärgistamine võib takistada inimest abi otsimast.⁴⁷

- **Sõltuvushäirega** ohvrite teemal soovitame lugeda artiklit „[Addicted to You: Drug Addiction as a Means of Coercion](#)“.

LGBT+ inimesed

LGBT+ inimestel (lesbid, geid, biseksuaalid ja transsoolised ning muu seksuaal- ja sooidentiteediga inimesed) on diskrimineerimise tõttu suur risk langeda inimkaubanduse ohvriks. LGBT+ inimesi ohustab pereliikmetepoolne tõrjumine ja isegi kodust väljaviskamine, mis viib kodutuseneni.⁴⁸ Neil võib olla probleeme hariduse omandamisel (näiteks jääb haridustee pooleli koolikiusamise tõttu). Homofobiat kohtab paraku ka tervishoiusüsteemis ja meditsiinitöötajad ei pruugi abivajajaid asjakohaselt kohelda.

Osad LGBT+ kogukondakuuluvad inimesed kogevad diskrimineerimise tõttu tõenäolisemalt mitmesuguseid **vaimse tervise probleeme**, nagu depressioon, enesetapumõtted, enesevigastamine ning alkoholi ja narkootiliste ainete kuritarvitamine. Ka see muudab inimesed haavatavamaks ja hõlpsamini mõjutatavaks. Kuna meestevastane seksuaalvägivald on endiselt üsna suur tabuteema, siis otsivad geidest inimkaubanduse ohvrid abi või teatavad endaga juhtunust väga harva, olles jällegi hea saak ärakasutajatele.⁴⁹ On juhtumeid, kus LGBT+ noori on sunnitud tegelema prostitutsiooniga, ähvardades paljastada nende soolise identiteedi või sättumuse

41 ÜRO majandus- ja sotsiaalosakond (2017). International Migration Report 2017, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.

42 David, F. Bryant, K., Larsen, J. J. (2019). Migrants and their vulnerability to human trafficking, modern slavery and forced labour. IOM: Genf. <https://publications.iom.int/books/migrants-and-their-vulnerability-human-trafficking-modern-slavery-and-forced-labour>.

43 ÜRO (2022). Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights on Human rights and transitional justice (A/HRC/49/39), https://reliefweb.int/attachments/5c828bea-055f-3fe9-8245-34efd5eb9b92/A_HRC_49_39_E.pdf.

44 Mitteametlikule sektorile on iseloomulik, et ettevõtteid juhivad ja omavad üksikisikud või sama leibkonna liikmed; raha liikumise mõttes ei ole tootmistegevust võimalik omanike muust tegevusest eristada; ettevõtteid ei ole registreeritud siseriiklike õigusaktide alusel ega täida tegevusalale ette nähtud eeskirju jne. Hussmanns, R. (2003). Statistical definition of informal employment: Guidelines endorsed by the 17th International Conference of Labour Statistics, <https://ilo.org/public/english/bureau/stat/download/papers/def.pdf>.

45 IOM (2024). Key Migration Terms, <https://www.iom.int/key-migration-terms>.

46 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2020). The Intersection of Human Trafficking and Addiction, https://2017-2021.state.gov/wp-content/uploads/2020/10/TIP_Factsheet-The-Intersection-of-Human-Trafficking-and-Addiction-1-508.pdf.

47 Ibid.

48 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2014). The Vulnerability of LGBT Individuals to Human Trafficking, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/233940.pdf>.

49 Martinez, O. (2014). Sex Trafficking of LGBT Individuals. Int Law News, 42(4), <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4204396/>.

perele.⁵⁰ Kui homoseksuaalsus on tabuteema, on seda lihtne kasutada väljapressimiseks.

Eriti ohustatud on transsoolised ja mittebinaarsed inimesed – end n-ö teistsugusena identifitseerides võib olla keeruline tööd leida ja inimkaubitsejad teavad seda. Sel põhjusel võivad kaubitsejad aktiivselt otsida transsoolisi ja mittebinaarseid ohvreid.⁵¹ USAs on 13%, Aasias aga lausa 80–90% transsoolistest inimestest hõivatud seksiaäris.⁵² Kahjuks leidub palju näiteid, kuidas prostitueerimist surutakse noortele transinimestele peale pealtnäha legaalse asutuste poolt. Veel 2021. aastal soovitas Ühendkuningriigis tegutsev transinimeste nõustamisele keskendunud kliinik (CliniQ) noortel transmeestel soovahetusoperatsiooniks ja hormoonravimiteks raha teenida seksitöö kaudu, väites, et see on ühtlasi jõustav neile.⁵³ Õpetati, kuidas seksi ajal oma suguelundeid varjata jms, kuigi on üldteada, et oma soo kohta valetamine võib seksistja rünnaku põhjustada.

Prostitutsiooni pooldavad ja selle kaudu raha teenivad grupid püüavad ühendada transsooliste identiteedi ja prostitutsiooni, väites, et transseksuaaliks olemise ja prostitutsiooniga seotud kogemused

on väga sarnased.⁵⁴ Prostitutsiooni kaasatud naiste taust võibki olla sarnane perevägivalda kogenud ja töötu transinimese taustaga, aga seksiaärisse maandumine tekitab ilmselt probleeme juurde, mitte ei lahenda neid. **Inimkaubitsejatele on kahtlemata kasulik, kui võimalikult paljud diskrimineeritud inimgrupid „valivad“ prostitueerimise, sest siis on neid võimalik lihtsamini ära kasutada.**

Oluline on siinjuures mõista, et inimkaubandusele haavatavust ei tekita mitte sooline või seksuaalne kuuluvus, vaid ühiskonna suhtumine ja valitsevad stigmad, mis tõukavad inimesed kurjategijate mõjuvälja.

► **LGBT-inimeste** haavatavuse teemal inimkaubanduse suhtes soovitame lugeda infotehte „[The Vulnerability of LGBT Individuals to Human Trafficking](#)“.

► **Transinimeste** kui riskirühma kohta saab lugeda artiklist „[Sex work as a last, and dangerous, option for transgender people worldwide](#)“.

INIMKAUBANDUSE OHVRI TUVASTAMIST RASKENDAVAD ASJAOLUD

Inimkaubanduse ohvri tuvastamist võivad raskendada ohvrist endast ning spetsialistide teadmistest ja hoiakutest tulenevad asjaolud. Lisaks teeb tuvastamise raskeks eri liiki kuritegude põimitus ja ohvri erinevad rollid protsessis.⁵⁵ Inimkaubanduse ohvrina on raske tuvastada isikut, kes end ise ohvriks ei pea ja ametivõime ei usalda. Ohver ei pruugi abi küsida ja abi pakumisele võib ta vastata keeldumisega. Isegi inimese, kes on silmanähtavalt kurjategijate mõju all, võib kinnitada, et temaga on kõik korras ja ta ei vaja abi. See kõik ei vähenda riigi kohustust ohver tuvastada ja teda igati kaitsta ning abistada.

Kaubitsetud isikud ei pruugi riigi esindajatega / abistajatega koostööd teha ega abi küsida järgmistel põhjustel:

- isik ei ole kursis inimkaubanduse mõistega ega oska end selle nähtusega seostada;
- isik ei pea end ohvriks, kuna talle on kurjategijad või tema perekond selgeks teinud, et ta seda ei ole;

- häbitunne, märgistamise hirm (nt et perekond või sotsiaalne võrgustik saab teada, et naine oli seotud prostitutsiooniga; meeste puhul häbitunne, et ei suudetud perele loodetud raha teenida; meeste prostitutsiooni puhul erakordselt suur märgistamise hirm, muu hulgas homofoobiast tingitud hirm);
- enese süüdistamine psüühilise ebakindluse või põhjaliku ajupesutulemusel;
- hirm saada karistada – nii kurjategijate kättemaksuna kui ka võimude poolt;
- vaimne või füüsiline isoleeritus ühiskonnast;
- õpitud abitus (kogemuse kaudu omandatud ootus, et sündmusi on võimatu kontrollida ja tegevus ei vii eesmärkideni);⁵⁶
- teadatus saadavalolevatest teenustest; võidakse karta, et teenuste vastuvõtmine on kohustuslik. Ka näiteks hirm psühholoogi eest (Eestiski on vaimse tervise probleemidest rääkimine hakanud normaliseeruma alles viimastel aastatel);
- teadatus õiguse kohta saada abi (inimkaubanduse ohvriks sattuvate inimeste õigusteadlikkus on sageli madal);

50 Office to Monitor and Combat Trafficking in Persons (2014). The Vulnerability of LGBT Individuals to Human Trafficking, <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/233940.pdf>.

51 IOM (2025). LGBTIQ+ Victims of Human Trafficking, <https://rosanjose.iom.int/en/blogs/lgbtqi-victims-human-trafficking>.

52 Wennberg, K. (2024). Sex work as a last, and dangerous, option for transgender people worldwide, <https://www.theperspective.se/2021/12/10/article/sex-work-as-a-last-and-dangerous-option-for-transgender-people-worldwide/>.

53 Bindel, J. (2022). Why is prostitution being pushed on young trans people? The feminist fix: Stop pretending that the sex trade is a world of queer self-expression, <https://thecritic.co.uk/why-is-prostitution-being-pushed-on-young-trans-people/>.

54 *Ibid.*

55 Peatükk põhineb inimkaubanduse ohvri tuvastamise ja abistamise juhendmaterjalil. Luht, K. (koost) (2009). Tallinn: Sotsiaalministeerium.

56 Seligman, M. E. P. (1975). Helplessness: on depression, development and death. New York: Freeman.

- usalduse puudumine kaaskodanike, ka abistajate suhtes;
- varasem negatiivne kogemus politseiga;
- varasem negatiivne kogemus abiorganisatsioonidega;
- tunne, et ollakse kaubitsetajate ees tänuvõlglane, või reaalne võlg kaubitsetajale/tööandjale;
- olukorra normaliseerimine – kui kaubitsemise olukord on väga kaua kestnud, hakatakse seda normaliseerima ja ei nähta endas ärakasutatut;
- nn Stockholmisündroom: ohver hakkab ellujäämise eesmärgil kurjategija suhtes lojaalsust ja poolehoidu ilmutama, teda õigustama ning isegi aitama;⁵⁷
- ohvril on olemas alternatiivsed tugimehhanismid ja ta ei vaja muud abi või seda abi, mida abiorganisatsioon talle pakub;
- kaubitsemise olukord võib ohvrile tunduda paremana kui tema varasem olukord (töötus, vaesus, vägivald, kodutus jne).

Välisriigi kodaniku puhul võivad koostööst ja abist keeldumise põhjused olla lisaks eespool loetletutele järgmised:

- keeleprobleemid;
- Eestist väljasaatmise hirm;
- kultuurierinevused;
- kui päritoluriigis levinud religioon ja kombed on sisendanud naistele, et nad on vähem väärtuslikud kui mehed ja peavad meestele alluma, siis naised ei otsi kergesti abi või nad ei pruugi soovida seda vastu võtta meesametnikelt;
- meeste vägivald naiste vastu võib olla aktsepteeritud ja naised ei julge abi küsida;
- kui päritoluriigis on seksuaalsuse ja vägivallaga seotud teemad tabu, siis naised ei pruugi abi otsida ka mujal, kuna lähtuvad selle riigi normidest, kust nad tulid;
- meeste jaoks võib olla vastumeelne tunnista enda ärakasutamist, kuna see on vastuolus ühiskonna ootustega mehe soorolli suhtes (mees peab alati olukorda kontrollima, olema võitja ja vallutaja, mitte ohver);
- ohvrid võivad mõelda, et neid võibki peksta ja orjastada, kuna nad on ebaseaduslikult riigis ja neil ei ole korrektset riigis viibimise alust, muu hulgas ei pruugi neil olla dokumente (äärmiselt puudulik õigusteadlikkus, mida paraku esineb ka Eestis);
- traditsiooniliselt korruptiivne riigivõim/politsei/kohtusüsteem kodumaal.⁵⁸

Ohvri tuvastamist võivad takistada ka spetsialistide hoiakud ja teadmised:

- eelarvamused inimkaubanduse teema ja selle ohvrite suhtes (*Eestis ei ole inimkaubandust, mehed ei lange inimkaubanduse ohvriks, prostitutsioon ei ole seotud inimkaubandusega; kui inimene oli nõus ärakasutamisega, siis see ei ole inimkaubandus*, jms);
- ohvri süüdistamine (tema n-õ valedes valikutes, kurjategijate/vahendajate usaldamises, liiga hilises abi küsimises või üldse mitte abi küsimises; ohvri rumalaks või rahaahneks pidamine, jms).

- valed ootused ohvrile või tema käitumisele (eeldamine, et ohver on nõrk, väga noor või vana, naine või laps, nähtavalt endast väljas, vigastustega, kinni hoitud, tänuvõlg abistajatele, koostöövalmis jne);
- prostitutsiooni normaliseerimine (*osad naised tahavadki prostituut olla; töö nagu iga teine; ohvriteta valdkond; inimkaubandus ja prostitutsioon on kaks täiesti erinevat asja* jne);
- ebapiisavad teadmised inimkaubanduse märkide/näitajate kohta;
- ebapiisavad teadmised ärakasutamise, varasemate traumade, sh lapsena kogetud vägivalda mõju kohta inimese arengule, käitumisele ja toimumisvõimele;
- teadmatus riigi koostöövõrgustikest ja -partneritest, kellelt nõu küsida inimkaubanduse ohvrite tuvastamisel või juhtumi lahendamisel.

Inimkaubandus kui põimunud erinevad kuriteod ja ohvri erisugused rollid

Inimkaubandus kui kuritegu koosneb erinevatest rikkumistest ning ÜRO uimastite ja kuritegevuse büroo hinnangul tulekski seda käsitleda kui protsessi, mitte kui üksikut kuritegu.⁵⁹ Seega võib isegi inimkaubanduse juhtumi sees – uurides värbamist, võimalikku vägivalda, transportimist, dokumentide äravõtmist jms, **tekkida küsimus, mis roll on parasjagu kellelgi selles protsessis**. Veelgi keerulisem on tuvastada kannatanu siis, kui uurimise all on ka muud kuriteod, mille osalemises saab oletatavat ohvrit süüdistada. Valedokumentide kasutamine, varastamine, n-õ mustalt töötamine, ebaseaduslikult riigis viibimine, prostitueerimine riigis, kus see on keelatud, on vaid mõned näited selliste kuritegude kohta.

Kuna on teada, et inimkaubanduse ohvreid kasutatakse ebaseaduslikus tegevuses, nõutakse inimkaubandusevastase direktiiviga (artikkel 8),⁶⁰ et liikmesriigid võtavad kooskõlas oma õigussüsteemi aluspõhimõtetega vajalikud meetmed tagamaks, et pädevatel riigiasutustel on õigus inimkaubanduse **ohvreid mitte süüdistada ega määrata neile karistusi nende osalemise eest kuritegevuses**, kui nad on sunnitud toime panema teo kaubitsemise otsesel tagajärjel.

Sellest lähtuvalt tuleb veelgi rõhutada, kui oluline on tuvastada inimkaubanduse ohver, et vältida tema taasohvristamist.

57 1973. aastal toimus Stockholmis pangarööv, mille käigus hoiti nelja pangatöötajat kuus päeva pantvangis. Kurjategijate süüdistamise asemel hakkasid vangis olnud inimesed neid õigustama ja nendega samastuma. Ohvrid uskusid, et kui nad suudavad oma vangistajatele meele järele olla ja nendega koostööd teha, siis vägivald lõpeb ja nad pääsevad eluga – ohvrite surmahirm oli suurem kui viha enda kinnihoidjate vastu. Isegi pärast päästmist jäid ohvrid ründajast emotsionaalselt sõltuvaks, olid neile tänuvõlgne ellujäämise eest, õigustasid neid ega soovinud korra kaitsjatega koostööd teha. Erinevate pantvangidraamade analüüsimisel märgati, et paljudel ohvritel tekib kirjeldatud meeleseisund, ja sellepärast hakati seda nähtust kutsuma Stockholmisündroomiks. Sündroom tekib trauma tagajärjel ega ole seotud ainult pantvangiks võtmisega – seda kohtab näiteks paarisuhtevägivalda all kannatavate naiste puhul. Vt <https://www.webmd.com/mental-health/what-is-stockholm-syndrome>.

58 Põhineb materjalidel: San Diego Resource Manual. STOP Human Trafficking and Slavery. Project Safe Haven, B-SAFFE Project; Brunovskis, A., Surtees, R. (2007). Leaving the past behind? When victims of trafficking decline assistance. Fafo-report 2007:40, www.fafo.no/ais/topics/trafficking1-english.htm; Veileders – identifiering av mulige ofre for menneskehandel (2008). Koordineringsenheden for ofre for menneskehandel.

59 UNODC (2008). Toolkit to Combat Trafficking in Persons, https://www.unodc.org/documents/human-trafficking/Toolkit-files/08-58296_tool3-3.pdf.

60 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:32011L0036>.

INIMKAUBANDUSE OHVRIGA KOKKUPUUTE VÕIMALUSED

Selleks et hakata inimkaubanduse ohvrit tuvastama, on vaja kõigepealt teda märgata. Kuigi peaaegu igal inimesel ja igal ametikohal on võimalik inimkaubanduse ohvriga kokku puutuda, on teatud valdkondade ja tegevuste puhul see tõenäosus oluliselt suurem.

Politsei- ja Piirivalveamet

- **Tavapärased politseioperatsioonid:** politsei võib inimkaubanduse ohvritele peale sattuda tavapärase patrulli, auto peatamise või avaliku korra rikkumise käigus. Näiteks võib auto peatamine paljastada, et sõidukis on inimesi, kellel puuduvad dokumendid või kes näivad hirmunud ja kontrolli all. Riigipiiril töötavad politseinikud võivad märgata ebaseaduslikku piiriületust või muud kahtlast tegevust, mis viitab inimkaubandusele.
- **Kahtlase tegevuse uurimine:** politsei võib reageerida avalikkuse vihjetele või teadetele kahtlase tegevuse kohta, nagu liikumised hoonetes, kus arvatakse toimuvat midagi ebaseaduslikku. Uurimise käigus võidakse samuti avastada inimkaubanduse juhtumeid. Politsei võib sattuda inimkaubanduse ohvriga kokku ka näiteks perevägivalda tõttu tehtud väljakutse käigus.
- **Kontroll piiripunktides:** piiril töötavad politseinikud kontrollivad inimesi ja sõidukeid, kes ületavad riigipiiri. Dokumentide kontrolli käigus võivad nad avastada võltsitud dokumente või dokumentideta isikuid, kelle käitumine või olukord viitab inimkaubandusele.
- **Töökohajärelevalve ja -reidid:** kontrollides töökohti, nagu ehitusplatsid, põllumajandusettevõtted, restoranid või ilusalongid, võib politsei avastada töötingimusi, mis viitavad inimkaubandusele.
- **Kuriteopaiga ülevaatus:** politsei võib avastada inimkaubanduse ohvrid kuriteopaiga läbiotsimise käigus, näiteks kui uuritakse narkokuritegusid, prostitutsiooni või muud organiseeritud kuritegevust.
- **Häirekeskus:** politsei võib saada inimkaubanduse ohvrast või kahtlusest teada Häirekeskuse telefoni 112 kaudu.
- **Kaebuste ja avalduste menetlemine:** politsei võib saada teateid või avaldusi inimestelt, kes kahtlustavad, et nad ise või nende tuttavad on inimkaubanduse ohvrid. Selliseid teateid võivad saata ka tööinspektorid, meditsiinitöötajad, sotsiaaltöötajad või kodanikuühendused. Politsei saab selliseid teateid eraldi infomeili thb.info@politsei.ee kaudu, aga ka teistest kanalitest.
- **Koostöö teiste organisatsioonidega:** Eestis teeb politsei tihedat koostööd erinevate organisatsioonide ja asutustega, nagu kohalikud omavalitsused / nende sotsiaaltöötajad, Sotsiaalkindlustusamet, koolid ja mittetulundusühingud, kes võivad aidata tuvastada ja toetada inimkaubanduse ohvrid. Politsei- ja Piirivalveamet teeb koostööd ka teiste riikide piirivalve- ja õiguskaitseasutustega, mis võimaldab jagada teavet ja korraldada ühisoperatsioone võitluses inimkaubanduse vastu.

Tööinspeksioon

- **Erinevad kontrolli- ja järelevalvetoimingud:** tööinspektorid planeerivad ja teevad töökoha kontrolli, mille käigus nad võivad kokku puutuda inimkaubanduse ohvritega. Tehakse nii

üld- kui ka sihtkontrolle, seiret ja vihjepõhist kontrolli, samuti järelevalvet rendiettevõtete ja eratööstuste majandustegevuse üle.⁶¹ Lisaks korraldatakse töötingimuste kontrolli Eestisse lähetatud töötajate puhul, kes töötavad Eestis tegutsevates kasutajaettevõtetes. Elukõige on inimkaubanduse risk suurem sektorites, kus on tööl kolmandate riikide kodanikke (põhjuseks nende vähenenud teadlikkus oma õigustest ja majanduslik-sotsiaalne olukord), või kui lähetaja on sihtriigist madalama elatusastemega riigi töötaja (majanduslik huvi). Kõik need toimingud võivad viia inimkaubanduse avastamiseni.

- **Dokumentide kontroll:** tööinspektoritel on õigus järelevalve käigus küsitleda töötajaid ja kontrollida nende dokumente ja lepinguid ning seeläbi märgata isikut tõendavate dokumentide puudumist, kahtlasi või puuduvaid töölepinguid, ohumärke palgaarvestustes (näiteks lepingus on üks summa, kuid töötajale makstakse välja oluliselt väiksem tasu), registreerimata ehk n-ö mustalt töötamist ning töö- ja puhkeaja nõuete raskemaid rikkumisi (marginaalse puhkeajaga või sisuliselt puhkepäevadeta töötamine, ülipikad tööpäevad, st regulaarselt 14 ja enam tundi) jms, mis võib viia inimkaubanduse tuvastamiseni.
- **Koostöö teiste asutuste, sealhulgas õiguskaitseorganitega:** Tööinspeksioon teeb koostööd Politsei- ja Piirivalveameti, Sotsiaalkindlustusameti, Maksu- ja Tolliametiga, kuid aeg-ajalt ka sotsiaalpartnerite ja ametiühingutega kollektiivlepingute täitmata jätmise küsimustes. Politsei- ja Piirivalveameti ning Maksu- ja Tolliametiga korraldatakse ühiseid kontrollkäike ning edastatakse üksteisele vihjeid ja infot rikkumiste kohta, mille menetlemine kuulub vastava asutuse pädevusse. Samuti suunatakse aktiivselt ohvrid sotsiaalkindlustusabi ohvriabi teenustele. Koostöö käigus on võimalik paremini ohvrid märgata ja abistada ning rikkujaid (oma pädevuse piires) vastutusele võtta.
- **Vihjed:** Tööinspeksioonile on võimalik edastada vihje (nii isiklikult kontoris kohale tulles kui ka telefoni või e-posti teel), kui töötajal on töökeskkonnas või töösuhetes probleem, millega töötaja pole tahtnud tegeleda või pole töötaja hinnangul piisavalt tegelenud. Sõltuvalt vihje sisust otsustab Tööinspeksioon, kas teha ettevõtte kontrolli, saata märgukiri või teavitada teisi ametkondi. Vihje võib puudutada ka otseselt eksploateerimist või inimkaubandust ja seda tuleb kindlasti kontrollida. Vajaduse korral tuleb kaasata politsei. Kuna Tööinspeksiooni kontorid asuvad kõigis Eesti suuremates linnades, saab töötamisega seotud murega pöörduda ka otse kontoris. Välisriigist pärit võimaliku ärakasutamise ohvriks langenud töötaja jaoks võib see olla väga oluline, kuna vahetu kontakt aitab luua usalduslikuma suhte, milles julgetakse võib-olla enam avaldada, kui esmalt plaanis oli.
- **Nõustamine:** Tööinspeksioonis pakuvad nõustamisjuristid ja töökeskkonna konsultandid teavet inspeksiooni järelevalve alla kuuluvate õigusaktide rakendamisel tekkinud küsimustele nii telefoni kui ka e-posti teel. Nõustamisjurist vastab töölepingu, töö- ja puhkeaja, puhkuse, töötasu ja muude töösuhetega seonduvatele, sealhulgas kollektiivseid töösuheteid puudutavatele küsimustele. Töökeskkonna konsultant vastab töökeskkonna ohutust ja töötervishoidu puudutavatele küsimustele. Tööinspeksiooni pakutavad nõustamis- ja konsultatsiooniteenused on tasuta.

- **Töövaidluste lahendamine:** Tööinspeksiooni juures tegutsevad ka kohtuvälised sõltumatud töövaidluskomisjonid. Töövaidluskomisjon aitab näiteks olukorras, kus töötajal on tööandja vastu rahalisi nõudeid või tekkinud vaidlus töö ülesütleamise või töösuhte olemasolu üle (näiteks kui tööandja ei ole töötajat töötamise registrisse kandnud). Lisaks aitab töövaidluskomisjon lepitusmenetluses pooli lepitada, samuti leida vaidlevate poolte vahel kompromiss. Töövaidluskomisjon lahendab individuaalseid ja kollektiivseid töövaidlusi, kuid ei lahenda muude lepingute (nt võlaõiguslepingute) alusel tekkinud vaidlusi – neid lahendab maakohus. Töövaidluskomisjoni menetlus on kiirem ja lihtsam kui kohtumenetlus (avaldusele ei ole nii rangeid nõudeid ja lahendi saab üldjuhul umbes 45 päeva jooksul). Menetlus on riigilõivuvaba ja vaidluse pool ei pea komisjoni pöördumiseks kasutama advokaadi kaasabi. Küll aga peab arvestama, et menetlus toimub eesti keeles ning tõlgi peab kaasama seda vajav pool.
- **Rahvusvaheline koostöö:** Tööinspeksioon osaleb aeg-ajalt ka piiriülestel kontrollimistel. Kui näiteks tuvastatakse, et ettevõttes kasutatakse välistööjõudu (sh teistest EL-i liikmesriikidest või teiste EL-i liikmesriikide kaudu lähetatud töötajaid), saab Tööinspeksioon asjaomaste töötajate töötingimuste ja töösuhteid reguleerivate dokumentide (töölepingud, juhendamist ja väljaõpet, tervisekontrolli jms puudutavad dokumendid) kontrollimiseks pöörduda siseturu infosüsteemi (IMI) vahendusel teise liikmesriigi kontrolliasutuse (eelduslikult tööinspeksiooni) poole, kelle pädevuses on teha järelevalvet lähteriigis ja edastada järelevalve tulemusi kajastav kokkuvõte ning nõutud dokumendid (või nende koopiad).

Sotsiaalkindlustusamet – ohvriabi

- **Ohvriabi kriisitelefoni:** ööpäev läbi töötava telefoni 116 006 ja www.palunabi.ee vestlusakna kaudu võib tekkida kontakt inimesega, kellel on kaubitsetud või kes annab teada enda ärakasutamisest või vägivaldsest käitumisest enda suhtes.
- **Inimkaubanduse ennetamise ja ohvrite abistamise nõuandeliini** 6607 320 või e-posti aadressi inimkaubandus@sotsiaalkindlustusamet.ee kaudu pöörduvad nii ohver ise, tema lähedased kui ka spetsialistid, kui on tekkinud ärakasutamise kahtlus.
- **Ohvriabi põhiteenus:** [ohvriabitöötajad](#)⁶² asuvad üle Eesti, enamasti politseimajades. Politsei võib suunata inimkaubanduse kahtlusega inimese ohvriabitöötaja juurde või ohvriabitöötaja märkab nõustamistöö käigus inimkaubandusele viitavaid tunnuseid.
- **Muud ohvriabi teenused:** Sotsiaalkindlustusameti ohvriabi korraldab lisaks eespool nimetatud teenustele ka naiste tugikeskuse teenust, psühhosotsiaalset kriisiabi, vägivaldast loobumise teenust, seksuaalvägivalda kriisiabi haiglates ja inimkaubanduse ohvritele suunatud teenuseid koos vastava nõuandeliiniga. Kõikide teenuste kaudu võib ohvriabitöötaja sattuda kokku inimkaubanduse ohvriga. Ohver võib pöörduda ükskõik millise teenuseosutaja poole, kelle ülesanne on ära tunda ärakasutamisele ja inimkaubandusele viitavaid märke ning tagada, et inimkaubanduse ohver saab talle mõeldud teenuseid.
- **Koostöö teiste asutustega, sh õiguskaitseorganitega:** Sotsiaalkindlustusamet teeb koostööd Politsei- ja Piirivalveametiga, Tööinspeksiooni ja kodanikuühendustega. Tänu koostööle on võimalik paremini ohvreid märgata.
- **Kogukondlik ennetus- ja teavitustöö:** haridusasutustes ja kohalikes omavalitsustes käimine, loengutepidamine, koolitamine ja inimestega suhtlemine pakub head võimalust inimkaubanduse teemat ja ohvriabi võimalusi tutvustada. See võib julgustada ohvreid kohe või mõne aja pärast ohvriabisse pöörduma. Sellega peab alati arvestama ning olema tähelepanelik, eriti kui keegi soovib peale avalikku kohtumist nelja silma all rääkida.

Sotsiaalkindlustusamet – lastekaitse

- **Lasteabitelefoni:** ööpäev läbi töötava telefoni 116 111 ja www.lasteabi.ee vestlusakna kaudu võib tekkida kontakt inimesega, kellel on kaubitsetud või kes annab teada enda ärakasutamisest või vägivaldsest käitumisest enda suhtes.
- **Lastemaja teenus:** seksuaalselt väärkoheldud lastele, aga ka väärkohtlevatele lastele mõeldud teenuse kaudu võivad Sotsiaalkindlustusameti vaatevälja sattuda ka ekspluateeritud või kaubitsetud lapsed.
- **Nõustamisteenused:** pakkudes nõustamisteenuseid kohaliku omavalitsuse lastekaitse- ja teistele töötajatele, on võimalik juhtumite puhul märgata inimkaubandusele viitavaid tunnuseid ja neile reageerida.
- **Saatjata alaealiste välismaalaste majutamine ja nende heaolu korraldamine:** oluline on luua kontakt saatjata alaealistega olukorras, kus võivad ilmned inimkaubandusele viitavad tunnused.
- **Kogukondlik ennetus- ja teavitustöö:** haridusasutustes, kohalikes omavalitsustes käimine, loengutepidamine, koolitamine ja inimestega suhtlemine pakub head võimalust inimkaubanduse teemat ja ohvriabi võimalusi tutvustada. See võib julgustada ohvreid kohe või mõne aja pärast lasteabitelefoni helistama või lastemajja pöörduma. Sellega peab alati arvestama ning olema tähelepanelik, eriti kui keegi soovib peale avalikku kohtumist nelja silma all rääkida.

Kohalik omavalitsus

- **Abi otsivad kliendid:** sotsiaaltöötajad võivad kohtuda inimkaubanduse ohvritega, kes otsivad abi mitmesuguste probleemide, näiteks eluaseme, toidu, meditsiinilise abi või psühholoogilise toe saamiseks. Vestluste ja taustakontrolli käigus võivad sotsiaaltöötajad märgata inimkaubandusele viitavaid tunnuseid. Lastekaitsetöötajad võivad täheldada perekülastuste käigus inimkaubandusele ja ekspluateerimisele osutavaid märke. Tähelepanelik tuleb olla inimeste osas, kellel on vigastusi või terviseprobleeme, mis viitavad väärkohtlemisele või hooletusse jätmisele.
- **Varjupaigad ja turvakodud:** sotsiaaltöötajad, kes töötavad varjupaigas või turvakodus, võivad leida inimkaubanduse ohvreid, kes on põgenenud oma ekspluateerijate eest ja otsivad turvalist peavarju. Lastekaitsetöötajad võivad ärakasutatud lastega kokku puutuda laste turvakodudes.
- **Kriisiabikeskused:** sotsiaaltöötajad, kes töötavad kriisiabikeskustes, võivad kokku puutuda inimkaubanduse ohvritega, kes on hiljuti pääsenud või päästetud kaubitsejate käest ja vajavad kohe abi ja tuge.
- **Kogukonnatöö ja teavitustegevus:** sotsiaaltöötajad, kes osalevad kogukonnatöös ja teavituskampaaniates, võivad avastada inimkaubanduse ohvreid kohaliku kogukonna liikmete kaudu, kes teatavad kahtlastest olukordadest või isikutest.
- **Haridusasutused:** sotsiaaltöötajad, kes töötavad koolides või noortekeskustes, võivad märgata noori, keda on ära kasutatud, eriti kui noored puuduvad sageli koolist, neil on seletamatud vigastused või nad näitavad üles ärevust ja hirmu. Õpetajad ja kooli noorsootöötajad võivad samuti selliseid märke õpilaste puhul tähele panna.
- **Koostöö õiguskaitseorganitega:** kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad teevad sageli koostööd politsei ja teiste õiguskaitseasutustega, kes võivad suunata inimkaubanduse ohvreid sotsiaalteenuseid saama pärast nende päästmist või avastamist.

Tervishoiuasutused

Inimkaubanduse ohvriga võivad kokku puutuda nii perearst, vaimse tervise õde, erakorralise meditsiini vastuvõtu töötaja kui ka teised meditsiinitöötajad. Tervishoiutöötajad on tihti esimesed spetsialistid, kes üldse ohvriga ühendust saavad, kuna ohvrite tervisehädad sunnivad neid arsti juurde pöörduma. Mitme uuringu kohaselt satub lausa kuni 87% seksikaubanduse ohvritest ühel hetkel tervishoiutöötaja juurde, kes teda paraku ei tuvasta ohvrina.⁶³

- **EMO vastuvõtt:** vastuvõtule võib pöörduda inimene, kellele on vägivallast või tööõnnetusest tekkinud füüsilised vigastused. Vigastused võivad olla värsked või ka varasemad, näiteks halvasti/valesti paranenud luumurrud, põletused, verevalumid jms. Inimesel ei pruugi olla dokumente, ta ei pruugi eesti, vene ega inglise keelest aru saada ja tal võib olla saatja, kes hoolega toimuvat jälgib ja tahab patsiendiga igale poole kaasa tulla ning tema eest rääkida.
- **Perearstikeskused:** vastuvõtule võib saabuda patsient, kellel on ravimata või halvasti paranenud vigastused või pikalt ravimata nakkushaigused, naha- või suguhaigused, kes on kartlik või ärev ja kellel võib olla kaasas saatja, kes patsiendist ei eemaldu. Lisaks konkreetsetele haigustele võib inimesel olla alatoitumus, füüsiline kurnatus, vedelikupuudus. Sellise patsiendi puhul on suur tõenäosus, et teda väärkoheldakse. Vaja on välja selgitada, milles on asi.
- **Eraarstiabi:** kuna Eestis pakutakse küllalt palju erameditsiini teenuseid, siis on tõenäosus, et ärakasutamise ohver viiakse sellisesse kohta, täiesti olemas. Kaubitsejad on huvitatud oma ohvri töövõimest ja suutlikkusest neile kasumit teenida. Erameditsiini teenuste poole võidakse pöörduda ootusega pääseda riigi silmade eest ja ka kiirema vastuvõtuaja tõttu.

Välisministeerium – konsulid

Konsulid puutuvad võimalike ohvritega kokku eelkõige siis, kui inimene tuleb ise riigi esindusse näiteks viisat taotlema, uurima Eestisse migreerumise kohta, teatama isikut tõendavate dokumentide või reisidokumentide kadumisest vms. Inimkaubanduse märkamiseks on seetõttu vaja jälgida inimese käitumist ja tema esitatud infot ning dokumente.

- **Kahtlased või puuduvad dokumendid:** tasub olla tähelepanelik, kui tundub, et isiku reisidokumendid on võltsitud, kahjustatud või tal polegi neid; lugu, mida inimene räägib dokumentide kohta, tundub kahtlane või päheõpitud; inimene ei ole oma jutus järjekindel.
- **Ebatavaline käitumine:** tasub olla tähelepanelik, kui inimene tundub hirmunud, ärevil või kurnatud. Ta võib vältida silmsidet, olla hirmul oma saatja ees või näidata muid stressi märke.
- **Saatja mõju:** inimene tuleb konsulaaresindusse koos saatjaga, kes nõuab, et vesteldaks kohalikus või inglise või muus keeles peale eesti keele ning tema juuresolekul. Kahtlane on ka see, kui saatja domineerib vestluses, tõlgib ise vastuseid või ei lase inimesel endal rääkida.
- **Ebaühtlane lugu:** inimese antud teave võib olla ebaühtlane või vastuoluline. Näiteks võib tal olla raskusi oma elu- ja töökoha või reisiplaanide kirjeldamisega. Ta võib küsida esindusest kojusõidu raha, kuid ütleb, et töötab välismaal.
- **Füüsilised ja psühholoogilised tunnused:** kui on näha füüsilisi tunnuseid väärkohtlemisest, alatoitumusest või ebapiisavast arstiabist, on see ohumärk, millele tuleks reageerida igal juhul ka siis, kui inimkaubandust ei ole põhjust kahtlustada. Psühholoogilised tunnused hõlmavad depressiooni, ärevust ja posttraumaatilist stressi.
- **Töötamise tingimused:** kui inimene räägib väga pikkadest tööpäevadest (nt iga päev 15 tundi ja enam), ebainimlikest töötingimustest (pidevalt väga külm või kuum töökeskkond, ohutusnõuete ignoreerimine tööandja poolt, puhkepauside puudumine jms), madalast või olematust palgast ning vähesest vabadusest töölt lahkuda, siis on need tõsised ohumärgid.
- **Suhtluspiirangud:** vestlusel inimesega võivad selguda piiratud suhtlemis- ja liikumisvõimalused. Näiteks võib olla piiratud suhtlemine oma perekonna või sõpradega.

63 Leslie, J. (2018). Human trafficking: Clinical assessment guideline. *Journal of Trauma Nursing*, 25(5), 282–289.

<https://doi.org/10.1097/jtn.0000000000000389>, Wyatt, T., Sinutko, J. (2018). Hidden in plain sight: A guide to human trafficking for home healthcare clinicians. *Home Healthcare Now*, 36(5), 282–288, <https://doi.org/10.1097/NHH.0000000000000731>.

INIMKAUBANDUSE TÕKESTAMISE RAAMISTIK

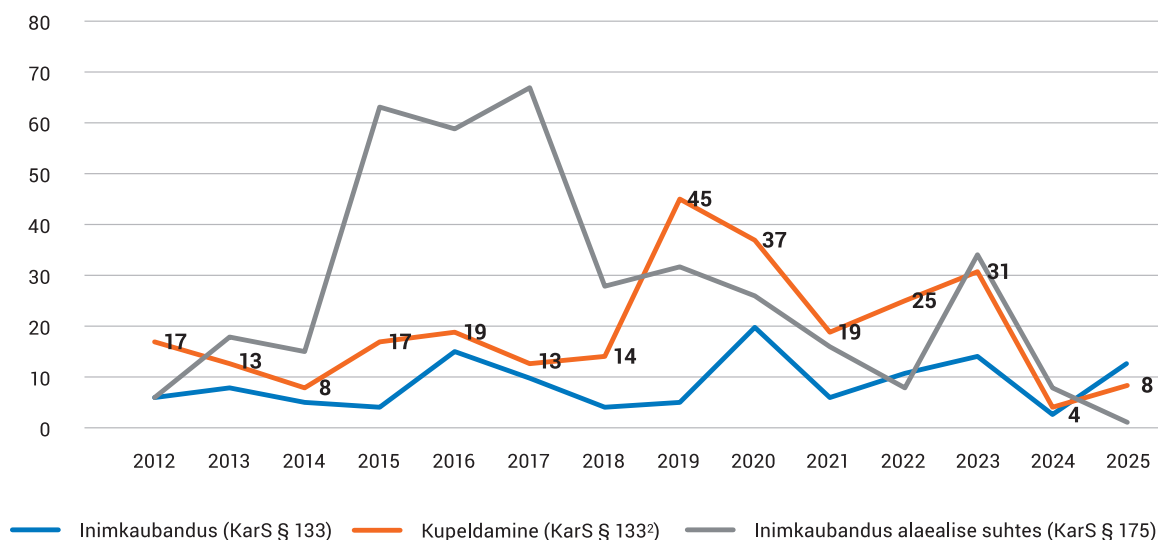
Inimkaubandus ja selle tõkestamine Eestis

Statistika ja suundumused

Inimkaubanduse ja sellega seotud kuritegude **statistika** on koondatud Justiits- ja Digiministeeriumi igal aastal koostatavas ülevaatesse.⁶⁴ Andmed on avalikult kättesaadavad alates

2006. aastast. Info on olemas kõikide inimkaubandusega seotud kuritegude kohta, toodud on ka süüdimõistmiste, karistuste, konfiskeerimiste ning Sotsiaalkindlustusameti abistatud inimeste arvandmed.

JOONIS 1. Enam levinud inimkaubandusega seotud kuriteod

Lühidalt saab Eestit kõige otsesemalt puudutava inimkaubanduse **suundumuse** kokku võtta selliselt, et kui riigi taasiseseisvumise ja piiride avanemise järel 1990. aastatel langesid Eesti elanikud välisriikides inimkaubanduse ohvriks, siis olid ohvrid enamasti naised ja ära kasutati seksuaalselt. 2020. aastatelsai Eestist inimkaubanduse sihtriik. Lisaks seksuaalsele ärakasutamisele muutus Eesti ka tööalase ärakasutamise kohaks eelkõige kolmandatest riikidest pärit meeste jaoks.

See lühikokkuvõte ei tähenda, et Eesti ei ole enam ohvrite lähte- või transiidirii või et Eesti inimesed ei lange enam ohvriks. **Kindlasti eksisteerivad endiselt kõik ärakasutamise peamised vormid ja kohalikud inimesed satuvad ohvriks.** Suundumuse muutumine tähendab vajadust pöörata suuremat tähelepanu inimestele, kes püüavad ületada Eesti piiri ja võivad sattuda siin ärakasutamise ohvriks – tihti ka enda rahvuskaaslaste poolt. Selle kõrval ei tohi unustada, et **juhtumi inimkaubandusena määratlemine ei eelda piiriületust ega ohvri võõramaisust.**

Riiklikud strateegiad ja tegevuskavad

Eesti riigisisesed suunised inimkaubanduse tõkestamise ja ohvrite abistamise kohta tulenevad kas otseselt või kaudselt:

Kriminaalpoliitika põhialustest aastani 2030 (keskendutakse ühiskonda enim häirivate organiseeritud kuritegude, sh inimkaubanduse toimepanemise ärahoidmisele, tõhustatakse rahvusvahelist koostööd ja ennetatakse noorte sattumist kuritegevusse; ohvriabi teenused peavad olema kättesaadavad nii menetluse kestel kui ka vajaduse korral väljaspool menetlust);⁶⁵

Heaolu arengukavast 2023–2030 (hõlbustada ohvriabisse pöördumist, koordineerida tugiteenuste omavahelist koostööd);⁶⁶

Siseturvalisuse arengukavast 2020–2030 (suurendada inimkaubanduse ohvrite tuvastamise ja inimkaubanduse kuritegude menetlemisega tegelevate spetsialistide teadlikkust, rakendada inimkaubanduse kuritegude menetluses kuritegeliku vara

⁶⁴ Justiits- ja Digiministeerium, www.justdigi.ee/kuritegevuse-statistika.

⁶⁵ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030, <https://www.just.ee/media/754/download>.

⁶⁶ Heaolu arengukava 2023–2030, <https://www.sm.ee/media/2900/download>.

konfiskeerimist; tagada vägivallohvrite terviklik abistamine, lähtudes individuaalsetest vajadustest, inimväärikusest ja võrdse kohtlemise põhimõtetest; parandada spetsialistide oskust märgata abivajavaid või hädaohu sattunud lapsi ja täiskasvanuid, nendest teavitada ja igapäevase olukorra jaoks kohaselt reageerida; korraldada vägivallohvri aitamise kannatanu ja spetsialistide koostöös, mille keskmes on kannatanu heaolu ja turvalisus).⁶⁷

Konkreetselt inimkaubanduse tõkestamisega seotud eesmärgid on sõnastatud **vägivalloennetuse kokkuleppes 2021–2025**.⁶⁸

Riigisisene koostöö

Eesti inimkaubandusevastast poliitikat koordineerib Justiits- ja Digiministeerium, kes teeb seda koostöös teiste asjakohaste ministeeriumide (Siseministeerium, Sotsiaalministeerium, Välisministeerium) **ja valdkonna asutustega** (Politsei- ja Piirivalveamet, Sotsiaalkindlustusamet, Tööinspeksioon, Riigiprokuratuur). **Riiklikku võrgustikku kuuluvad ka kodanikuühenduste esindajad.**

Inimkaubandusevastane võrgustik toimib Justiits- ja Digiministeeriumi eestvedamisel alates 2006. aastast. Võrgustiku koostumised toimuvad vähemalt kaks korda aastas n-ö suure ringis ja vajaduse

korral väiksemas koostöös aasta ringi. Võrgustiku ühine suhtluskanal on **e-posti list** [inimkaubandus.list@just.ee], mille kaudu jagatakse muu hulgas valdkonna uuringuid ja infot koostöövõimaluste, sündmuste ja koolituste jms kohta. Võrgustikus planeeritakse ja viiakse ellu projekte, tehakse rahvusvahelist koostööd, korraldatakse koolitusi, koostatakse õppematerjale ja aruandeid ning suheldakse Eestis asuvate välisesindustega nii aruandluse, koostöö kui ka vajaduse korral konkreetsete inimkaubanduse juhtumite asjus. Võrgustik on tegev poliitikakujundamise, sealhulgas arengukavade väljatöötamise ja õigusaktide muutmise juures. Politsei- ja Piirivalveamet, Riigiprokuratuur, Sotsiaalkindlustusamet ning Tööinspeksioon tegelevad oma töö iseloomust tulenevalt otseselt juhtumikorraldusega, kaasates teatud probleemide korral ministeeriume.

Alates 2025. aastast on Eestis olemas riiklik suunamismehhanism (RSM) ohvri tuvastamiseks ja abistamiseks.

Rahvusvaheline õigusraamistik ja koostöö

Eesti riik on liitunud kõikide ÜRO ja Euroopa Nõukogu inimkaubanduse tõkestamisele suunatud kokkulepetega ning osaleb aktiivselt meie regioonis tegutsevates koostöövõrgustikes: Läänemere maade Nõukogu inimkaubanduse rakkerühmas, Euroopa Komisjoni inimkaubanduse koordinaatori juurde koondatud riiklike koordinaatorite ja raportööride võrgustikus ning Euroopa Nõukogu juurde koondatud inimkaubanduse valdkonna riiklike koordinaatorite võrgustikus.

Rahvusvaheline õigusraamistik

Inimkaubandusevastase direktiivi järgi tuleb inimkaubanduse ohvrile pakkuda abi ja toetust kohe, kui on mõistlik arvata, et inimene võib olla inimkaubanduse ohver, hoolimata sellest, kas ta soovib kriminaaluurimises, süüdistuse esitamisel või kohtumenetluses koostööd teha (artikkel 11).⁶⁹ **Inimkaubandusevastase Euroopa Nõukogu konventsiooni järgi** on riikidel ohvri tuvastamise kohustus (artikkel 10), sealhulgas kohustus tagada, et pädevates asutustes on tööl isikud, kes on saanud inimkaubanduse ennetamist ja selle vastu võitlemist ning ohvrite, sealhulgas lapssohvrite tuvastamist ja abistamist käsitleva väljaõppe, ning tagada asutuste koostöö nii omavahel kui ka asjaomaste tugisorganisatsioonidega. Isegi kui ohver keeldub tunnistajana esinemast, on riik kohustatud tagama talle vajaliku abi, mis kindlustab ohvri füüsilise, psühholoogilise ja sotsiaalse tervenemise (artikkel 12).⁷⁰ **Palermo protokolli järgi** ei oma ohvri nõusolek kaubitsemisega tähtsust ning kaubitsemise puhul ei ole oluline, et ohver ületab riigipiire (artikkel 3).⁷¹

Kokkuvõttes **käsitlevad kõik nimetatud õigusaktid inimkaubanduse ennetamist, ohvri kaitset ja kurjategijate vastutusele võtmist** (*prevention, protection, prosecution* ehk 3P põhimõte) ning annavad osalisriikidele selged suunised, kuidas tegutseda. Riik peab samuti regulaarselt aru andma oma saavutustest nende rahvusvaheliste kokkulepete täitmisel.

Rahvusvaheline koostöö

Inimkaubanduse tõkestamisel on äärmiselt oluline nii riigisisene kui ka piiriülene koostöö. **Euroopa Liidu tasandil** tehakse koostööd riiklike inimkaubandusevastase võitluse koordinaatorite või samaväärsete mehhanismide ning sõltumatute asutuste **võrgustikus** (*EU Network of National Rapporteurs or Equivalent Mechanisms on Trafficking in Human Beings*, NREM). NREMide ülesanded hõlmavad inimkaubanduse suundumuste hindamist, inimkaubandusevastase tegevuse tulemuste mõõtmist, sealhulgas statistika kogumist tihedas koostöös kodanikuühiskonna organisatsioonidega, kes selles valdkonnas tegutsevad. EL-i inimkaubandusevastane koordinaator teeb tihedat koostööd EL-i NREMide võrgustikuga, jagab teavet ja vahetab parimaid tavasid ning samuti koordineerib ülesandeid EL-i ja riigi tasandil. EL-i inimkaubandusevastane koordinaator juhib Euroopa Komisjoni nimel kohtumisi Euroopa Liidu Nõukogu eesistujariigiga.⁷² **Eesti NREM asub Justiits- ja Digiministeeriumis** ning osaleb Euroopa Nõukogu juurde koondatud konventsiooniosaliste riikide inimkaubandusevastase võitluse koordinaatorite võrgustiku töös.

67 Siseturvalisuse arengukava 2020–2030, <https://www.siseministeerium.ee/stak2030>.

68 Vägivalloennetuse kokkulepe 2021–2025, <https://www.just.ee/media/1234/download>.

69 Euroopa Parlamendi ja nõukogu 5. aprilli 2011. aasta direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=celex:32011L0036>.

70 Inimkaubandusevastase Euroopa Nõukogu konventsiooni artikli 12 lõige 6.

71 Rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni täiendav naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll, RT II, 07.04.2004, 7, 23, <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=733018>.

72 Euroopa Komisjon, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings/intensifying-coordinated-response_en#paragraph_3043.

Lisaks on EL-i tasandil loodud **EL-i inimkaubandusevastase võitluse kodanikuühiskonna platvorm** (*EU Civil Society Platform and ePlatform against trafficking in human beings*), mis käivitati 2013. aastal ja koondab praegu ligi sadat osalejat EL-ist ja mujalt. Eestist osaleb platvormi töös MTÜ Eluliin.⁷³ Platvormi ja eespool nimetatud NREMide võrgustiku osalejad kohtuvad kaks korda aastas, sealhulgas ühisistungil ka omavahel.

Peale selle on tähtis koostöö Läänemeremaade regiooniga. **Läänemeremaade Nõukogu**, kuhu kuulub ka Eesti, on inimkaubanduse ennetamise nimetanud üheks oma pikaajaliseks

prioriteediks. **Läänemeremaade Nõukogu inimkaubanduse vastane tööriühm** koosneb valitsuse esindajatest, kes tegelevad inimkaubanduse küsimustega kõigis Läänemeremaade Nõukogu liikmesriikides. Tööriühm on piirkonnas tegutsenud alates 2006. aastast, mil nõukogu liikmesriikide valitsusjuhid selle asutasid.⁷⁴ Eestit esindab tööriühmas Justiits- ja Digiministeerium.

Andmete kogumise ja aruandluse kohustus

Inimkaubandus on kuritegu, mille tõkestamist jälgitakse rahvusvahelisel tasandil väga hoolikalt. **Ennetustegevus, ohvrite abistamine ja kuritegude menetlemine** on peamised teemad, mida hinnatakse erinevate ÜRO, Euroopa Nõukogu ja EL-i õigusaktide täitmise raames ka siis, kui need ei käsitle otseselt inimkaubandust, vaid laiemalt inimõigusi, diskrimineerimist, puuetega inimeste, naiste ja laste olukorda. Seega hõlmab **aruandluse kohustus oluliselt rohkemat kui vaid inimkaubandusevastase direktiivi ja konventsioonide rakendamise seisu kirjeldamist**. Justiits- ja Digiministeerium koordineerib igal aastal erinevate aruannete koostamist, kuid **riigiasutustel lasub kohustus neid andmeid koguda ja edastada**.⁷⁵

Lisaks aruandlusele rahvusvaheliste õigusaktide täitmise kohta antakse igal aastal aru **USA välisministeeriumile**, kes kogub andmeid maailma riikide kohta ja hindab enda seatud kriteeriumide alusel riikide valmisolekut inimkaubandust tõkestada. USA viimase aruande „Trafficking in persons report“ kohaselt täidab Eesti Valitsus täiel määral inimkaubanduse likvideerimise miinimumstandardeid (st kuulub tasandi 1 gruppi).⁷⁶

Täiendavad kohustused inimkaubanduse tõkestamisel

Ettevalmistus tööks inimkaubanduse ohvritega

Käesolevas juhendis ohvriga töötavale spetsialistile kvalifikatsiooninõudeid ei esitata. Need nõuded kehtestab iga asutus enda sisemiste reeglitega. Küll aga on **asutustel kohustus tagada, et ohvritega kokkupuutuvad spetsialistid tunnevad ja järgivad oma töös ohvrite kohtlemise põhimõtteid**. See nõue ei ole uus, seda eeldavad ka naistevastase vägivalga ja perevägivalga tõkestamise Euroopa Nõukogu konventsioon ning kuriteoohvrite direktiiv.

Kuriteoohvrite direktiivi artikkel 25 käsitleb **õigusala töötajate koolitamist**. Liikmesriigid tagavad, et ametnikud, kes puutuvad tõenäoliselt kokku kuriteoohvritega, näiteks politseinikud ning kohtute töötajad, läbivad üld- ja erikoolituse, mille tase vastab nende kokkupuudetele kuriteoohvritega, et suurendada nende teadlikkust kuriteoohvrite vajadustest ning nõudest suhtuda kuriteoohvrisesse erapooletult, austavalt ja professionaalselt.

Direktiivi järgi tuleks toetada juristide, prokuröride ja kohtunike ning ohvriabi ja lepitava õigusemõistmise teenuste osutajate väljaõpet. See nõue peab hõlmama väljaõpet konkreetsete talituste kohta, kuhu ohvrid tuleks suunata, või erikoolitust, kui õigusala töötajate töö puudutab erivajadustega ohvreid, ja vajaduse korral asjakohast psühholoogilist väljaõpet.

Kuriteoohvrit tohivad küsitleda või küsitlusest osa võtta ainult selleks koolitatud spetsialistid (direktiivi artikkel 23).

Inimkaubandusevastase direktiivi järgi peavad ametnikud, kes puutuvad tõenäoliselt kokku inimkaubanduse ohvrite või võimalike ohvritega, olema asjakohaselt koolitatud, et nad suudaksid tuvastada ohvrid ja nendega tegeleda. Sellist koolituskohustust tuleb edendada järgmiste ametnike puhul: politsei- ja piirivalveametnikud, migratsiooniteenistuste ametnikud, prokurörid, advokaadid, kohtunikud ja kohtute töötajad, tööinspektorid, sotsiaal-, lastekaitse- ja tervishoiutöötajad ning konsulaartöötajad. Kohalikest oludest lähtuvalt võiks see kohustus kehtida ka muudele avaliku võimu esindajatele, kes puutuvad oma töös tõenäoliselt kokku inimkaubanduse ohvritega.

Inimkaubandusevastase direktiivi artikli 9 kohaselt peab riik tagama, et isikud, üksused või asutused, kelle ülesanne on **süütegusid uurida või nende eest süüdistusi esitada, on saanud nõuetekohase koolituse**. Direktiivi artikli 18 järgi peavad riigid edendama **korrapärase koolituste korraldamist** inimkaubanduse ohvrite või võimalike ohvritega tõenäoliselt kokku puutuvatele ametnikele, sealhulgas politseiametnikele, et nad oskaksid tuvastada inimkaubanduse ohvreid ja nendega tegeleda.

2025. aastal valmisid **e-õppematerjalid**, mis on kõikidele huvitatutele tasuta kättesaadavad. Neid saab vabalt veebis (MTÜ Mondo Maailmakoolis) või registreerimisega (xxx) lugeda. Kursuste eesmärk ei ole õpetada, kuidas teha politseitööd või pakkuda ohvriabi, vaid need tutvustavad inimkaubanduse spetsiifikat ja õpetavad ohvreid märkama ja õigel ajal reageerima.

73 ELi kodanikuühiskonna platvormi osalejad, https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-06/EU%20Civil%20Society%20Platform%20participants_en.pdf.

74 Task Force Against Trafficking in Human Beings, <https://cbss.org/cbss-bodies/tf-thb/>.

75 Kogutavate andmete loetelu leiab RSM lisast 4.

76 USA saatkond Eestis (2022). Aruanne inimkaubanduse kohta Eestis aastal 2022, <https://ee.usembassy.gov/et/2022-07-25/>.

- E-kursus "Mis on inimkaubandus?" Digiriigi Akadeemias: <https://digiriigiakadeemia.ee/enrol/index.php?id=257>
- Mondo rändekooli kursus inimkaubandusest kooliõpilastele: <https://maailmakool.ee/randekool/lms/inimkaubandus/>
- Inimkaubanduse ja väärkohtlemise äratundmise veebikoolitus hotellide ja restoranide personalile: <https://ehrl.ee/inimkaubandus/>

Enesehoid

Inimkaubanduse ohvrite abistamisel on oluline meeles pidada ka enesehoiu poolt – kohelda ohvreid, aga ka iseennast õigesti, et säilitada töövõime ja pingetaluvus. **Enesehoid kuulub professionaalsuse juurde, see võimaldab osutada tõhusat abi kliendi rollis olevatele inimestele ja vähendab nende kahjustamise ohtu.**⁷⁷

Nende elukutsete esindajad, kes teisi abistavad, peavad teadvustama, et töö, mida nad teevad, mõjutab neid endid. Inimestena on kõigil spetsialistidel tunded, st nad on empaatilised. See puudutab nii sotsiaal- kui ka õiguskaitseasutuste töötajaid, kes puutuvad abivajajatega vahetult kokku. Töö võib olla väga huvitav, kaasakiskuv ja rahuldust pakkuv, kuid sellegipoolest käivad sellega kaasas **terviseriskid, näiteks sekundaarne traumaatiline stress ja kaastundeväsimus.**⁷⁸ Tööl puututakse kokku olukordadega, mis sisaldavad valu, ärevust ning agressiivsust, ja see taak võetakse endaga koju kaasa. Pikema aja jooksul hakkab see inimest muutma. **Kui enesehoidu ei teadvustata või organisatsioon seda ei toeta, võib lisaks eespool nimetatud seisunditele töötaja läbi põleda ja töölt lahkuda.**⁷⁹

Organisatsioonikultuuril ja juhtimisel on enesehoiu täita väga suur roll. Töökoht peab inimest kaitsma ja toetama. **Organisatsioonis peab olema tugisüsteem, mis abistab traumaatiliste kogemustega kokkupuutuvaid spetsialiste.** Tööandja ja otsesed juhid saavad palju ära teha selleks, et töötajad peavad vastu aastaid ja suudavad teha oma tööd puhanu ja empaatilisena. Toetavat õhkkonda saab luua igas tiimis, see on **kolleegide vastutus.** Üksteise **märkamine ja hoolimine on igaühe võimuses** ja eriti oluline ohvreid abistavates asutustes.

- Soovitame lugeda Per Isdali raamatut „**Aitamise hind**“ kõikidel inimestega töötavatel ja neid abistavatel spetsialistidel ning personali ja juhtimise eest vastutavatel töötajatel.⁸⁰
- Lisalugemist läbipõlemise, tööstressi, kaastundeväsimuse ja ülekoormuse ning nende märkamise ja töötajate toetamise teemal leiab [Tööelu portaalist](#).⁸¹ Tervise hoidmise võimaluste kohta annab hea ülevaate Dagmar Narussoni artikkel ajakirjas [Sotsiaaltöö](#)⁸² ning vaimse tervise teemal saab lugeda [Peaasjad MTÜ veebilehelt](#).⁸³

77 Narusson, D. (2024). Enesejuhtimine ja enesehoid sotsiaaltöös. Sotsiaaltöö, 15. aprill 2024, <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltöö/enesejuhtimine-ja-enesehoid-sotsiaaltöös>.

78 Sekundaarne traumaatiline stress on sündroom, mis kirjeldab füsioloogilisi ja psühholoogilisi reaktsioone pärast sekundaarset kokkupuudet keeruliste sündmuste või materjalidega. Nt suur osa kohtuekspertiisi tööst liigitatakse sekundaarseks kokkupuuteks. Vt Levin, Y. et al (2021). The association between type of trauma, level of exposure and addiction, <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2021.106889>. Kaastundeväsimus tekib, kui on pidev kokkupuude inimeste kannatustega ja võimetus neid abistada, mis võib kutsuda esile süütunnet ja tekitada vajadust end abistavate probleemide eest kaitsta. Vt Tööelu portaali, <https://toelu.ee/et/68/toostress-ja-labipolemine>.

79 Läbipõlemist iseloomustab kurnatus, küünilisus, ebaefektiivsus. Klassikalise juhtumi korral tabab läbipõlemine eelkõige pädevaid ja andekaid inimesi. Põhjuseks võivad olla ülekoormus, kontrolli puudumine, ebapiisav tasu, õigluse puudumine, vastuolulised väärtused jm. Vt Tööelu portaali, <https://toelu.ee/et/68/toostress-ja-labipolemine>.

80 Isdal, P. (2023). Aitamise hind. Tallinn: Menu Meedia, 319 lk.

81 Tööelu portaali, <https://toelu.ee/et/68/toostress-ja-labipolemine>.

82 Narusson, D. (2024). Enesejuhtimine ja enesehoid sotsiaaltöös. Sotsiaaltöö, 15. aprill 2024, <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltöö/enesejuhtimine-ja-enesehoid-sotsiaaltöös>.

83 Peaasjad MTÜ (2024). Vaimne tervis töökohal, <https://peaasi.ee/tookohal/>.

OHVRI KOHTLEMISE PÕHIMÕTTED

Rahvusvahelisel tasandil on kokku lepitud, et inimõigustel põhinev ohvrikeskne käsitlus eeldab nii esmasel abistamisel kui ka süüteo menetluses ohvri inimväärset kohtlemist, tema käitumise ja valikute põhjuste mõistmist, ohvrit toetavat suhtumist ning ohvrile kiire ja mitmekülgse abi pakkumist, et vältida taasohvristamist ja diskrimineerimist⁸⁴ Ohvriabi seaduse §-s 5 on sätestatud, et töös ohvriga tuleb lähtuda teatud põhimõtetest ja need põhimõtted kehtivad kõikidele asutustele, mitte ainult ohvriabi osutajale

ehk Sotsiaalkindlustusametile. Ohvrite kohtlemise põhimõtete sõnastamisel on arvestatud ÜRO kuriteo ja vägivalda ohvrite õiguste tagamise aluspõhimõtteid,⁸⁵ kuriteoohvrite direktiivi nõudeid,⁸⁶ samuti sotsiaalhoolekande seaduses⁸⁷ ja lastekaitse seaduses⁸⁸ sätestatud abivajaja kohtlemise põhimõtteid. Ohvriabi osutamise ühtsete põhimõtete järgimine on hädavajalik, et kohelda ohvreid väärilt ja tagada neile nende õigused.

Ohvriabi seaduses ja kuriteoohvrite direktiivis sätestatud põhimõtted

1) Tuleb arvestada ohvri kogetud sündmuse iseloomu, ohvri esmavajadusi, vanust, sugu, võimalikku puuet ja küpsust, suhet vägivalda toimepanijaga või sõltuvust temast, austades ohvri füüsilist, vaimset ja moraalselt puutumatust

Iga inimene on tekkinud olukorras oma eripära ja vajadustega ainulaadne ning sellega kaasneb õigustatud ootus olla märgatud, aktsepteeritud ja väärtustatud. Kuriteoohvrite direktiiv nõuab ohvri staatuse tunnustamist. See tähendab, et kokkupuutes ohvriabiteenustega, lepitava õigusemõistmise teenuste ja kriminaalmenetluse kaasatud asutustega tuleb ohvrile tagada austav, diskreetne, isikupära arvestav, professionaalne ning mittediskrimineeriv suhtumine. **Erilist tähelepanu tuleb pöörata ohvrile, kelle vastu on toime pandud raske isikuvastane kuritegu või eelarvamuslik või diskrimineeriv kuritegu või kelle suhe kurjategijaga ja sõltuvus temast muudab ta eriti haavatavaks.** Erilist tähelepanu tuleb kuriteoohvrite direktiivi järgi pöörata ka terrorismi, organiseeritud kuritegevuse, **inimkaubanduse**, soolise, lähisuhte- ja seksuaalvägivalda või seksuaalse ärakasutamise ja vaenurite ohvrile ning samuti erivajadustega ohvrile.

2) Alaealise ohvri puhul tuleb lähtuda lapse huvidest

Kuriteoohvrite direktiivi artikli 1 lõike 2 alusel võetakse laps ohvrite puhul direktiivi kohaldamisel arvesse esmajärjekorras lapse parimaid huve. Neid huve hinnatakse individuaalselt. ÜRO lapse õiguste konventsioonis rõhutatakse samuti (artikkel 3),⁸⁹ et igasugustes lapsi puudutavates ettevõtmistes avaliku või erasektori sotsiaalhoolekandeasutuste, kohtute, täidesaatvate või seadusandlike asutuste poolt tuleb esikohale seada lapse huvid.

Ka lastekaitse seaduse (LasteKS) § 5 punkti 3 järgi tuleb kõigis lapsi puudutavates ettevõtmistes seada esikohale lapse huvid. LasteKS-i § 21 täpsustab, et **kõigi last mõjutavate otsuste tegemisel tuleb selgitada välja lapse huvid ning lähtuda otsuse tegemisel nendest kui esmatähtsast kaalutlusest**, ning kirjeldab lapse huvide väljaselgitamise korda.

Lapse kohtlemise põhimõtteid täpsustavad mitmed teisedki rahvusvahelised dokumendid. Näiteks laste kaitset seksuaalse ärakasutamise ja seksuaalse kuritarvitamise eest käsitleb Euroopa Nõukogu konventsioon ehk Lanzarote konventsioon.⁹⁰ Seksuaalselt väärkoheldud lapsi abistatakse lastekaitse seaduses sätestatud põhimõtete alusel ja neid peavad võtma arvesse kõik lastega töötavad ohvriabi osutavad isikud. **Lapsesõbralik lähenemisviis tähendab, et vajalikul määral võetakse arvesse lapse vanust, tema küpsust ning arvamusi, vajadusi ja muresid.** Last ja tema suhtes vanemliku vastutuse kandjat või seadusjärgset esindajat teavitatakse lapsele rakendatavatest meetmetest ja tema õigustest.

3) Ohvrit tuleb informeerida tema õigustest ja abi saamise võimalustest

Selleks, et ohvrid saaksid kasutada kuriteoohvrite direktiivis sätestatud õigusi, tuleb tagada, et neile antakse põhjendamatult viivitusega **alates esimesest kokkupuutest pädeva asutusega teada, milliseid kaitsemeetmeid ja abiteenuseid võib kuriteoohvri saada ja kelle poole pöörduda.** Kriminaalmenetluse seadustiku § 8 menetlusosaliste õiguste tagamise kohta kohustab uurimisamet, prokuratuuri ja kohust selgitama füüsilisest isikust kannatanule tema õigust pöörduda ohvriabitoetaja poole ning saada vajaduse korral ohvriabiteenuseid ja vägivallakuriteo ohvrile ettenähtud riiklikku hüvitist ning selgitama seda, milliseid seadustikust tulenevaid võimalusi kannatanu turvalisuse tagamiseks saab kasutada. Euroopa Inimõiguste Kohus on näiteks perevägivalda puudutavas

84 Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power (1985), https://www.uncrimes/Doc.29_declaration%20victims%20crime%20and%20abuse%20of%20power.pdf.

85 Ibid.

86 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=ET>.

87 Sotsiaalhoolekande seadus. RT I, 22.03.2021, 14, <http://www.riigiteataja.ee/akt/122032021014>.

88 Lastekaitse seadus. RT I, 12.12.2018, 49, <http://www.riigiteataja.ee/akt/122032021014>.

89 ÜRO lapse õiguste konventsioon. RT II 1996, 16, 56, <http://www.riigiteataja.ee/akt/24016>.

90 RT II, 03.11.2016, 2.

kohtuasjas rõhutanud, et ametiasutustel tuleb eriti hoolikalt kaitsta naistevastase vägivalda ohvreid, sh vägivalda juhtumeid tõhusalt uurida.⁹¹

Kuriteoohvrite direktiivi järgi tuleb selgitada meditsiinilise ja eriarstide abi, sealhulgas psühholoogilise abi ja alternatiivse majutuse võimalusi; kuriteokaebuse esitamise menetluse protsessi ja kuriteoohvri rolli menetluses; kuidas ja mis tingimustel pakutakse kuriteoohvritele kaitset (sh kaitsemeetmeid) ning õigusnõustamist, tasuta õigusabi ja muud liiki nõustamist; kuidas ja mis tingimustel on kuriteoohvritel võimalik saada hüvitist või suulise ja kirjaliku tõlke teenust; kuidas on kättesaadav lepitava/taastava õigusemõistmise teenus jpm. Erandjuhtudel (näiteks kui kohtuasjaga seotud ohvrite arv on suur) lubab kuriteoohvrite direktiiv jagada teavet ajakirjanduse, pädeva asutuse ametliku veebilehe või muu samalaadse teabekanali kaudu.

- ▶ Sotsiaalkindlustusamet on loonud ohvritele teabe jagamiseks veebilehe www.palunabi.ee. Teenuste valiku koos vajalike kontaktidega leiab [siin](#). Enamik teenuseid on kättesaadavad eesti, vene ja inglise keeles.

4) Ohvriga tuleb suhelda selges ja arusaadavas keeles

Arvestada tuleb ohvri **keele valdamise taset, vanust, küpsust, vaimseid ja emotsionaalseid võimeid, kirjaoskust, vaimset arengut ja võimalikku puuet**. Eraldi on vaja arvesse võtta puudest tingitud piiranguid arusaamisel või suhtlemisel, näiteks kuulmis- või kõnedefekti piiranguid. Teavet ja nõu tuleb anda **lihtsas ja arusaadavas keeles**. Lisaks tuleb info kättesaadavaks teha erinevate meediavormide vahendusel ohvrile arusaadaval viisil.

- ▶ Justiits- ja Digiministerium on eesti, vene ja inglise keeles välja andnud [kuriteoohvri infolehe](#), kus selgitatakse kuriteoohvri õigusi ja ohvriabi võimalusi.⁹²

5) Tuleb tagada ohvri ärakuulamine ja toetamine, arvestades vägivalda, kuriteo või kriisijuhtumi mõju ohvri käitumisele ja võimekusele abi vastu võtta

Ärakuulamine ja toetamine tuleb tagada kõikidele ohvritele, kuid **erilise tähelepanuga tuleb jälgida inimkaubanduse**, terrorismi, organiseeritud kuritegevuse, seksuaalvägivalda, seksuaalse ärakasutamise, soolise vägivalda ja vihakuriteo **ohvreid**. Toetuse ja ärakuulamise olulisust rõhutab ka Riigiprokuratuuri koostatud „Kannatanu kohtlemise parim praktika“,⁹³ mis on kasulik materjal kõikidele ohvritega töötavatele spetsialistidele.

Lisaks on oluline mõista, et **inimkaubanduse ohvrid ei pruugi ise oma abivajadusest aru saada või nad ei ole võimelised abi vastu võtma**. Abivajadust võidakse eitada ka siis, kui spetsialist sellele selgelt osundab või erinevaid teenuseid välja pakub (vt ka ptk 1.4 sel teemal). See ei tähenda tegelikult abivajaduse puudumist. **Ohvrikeskne käsitlus tähendab muu hulgas ka ohvri räägitu uskumist**, olgu et kriminaalõiguslikus mõttes ei pruugi kõik esitatud faktid tõendust leida.

6) Tuleb vältida taasohvrastamist

Taasohvrastamiseks peetakse esmase ohvrustumisega kaasnevat **täiendavaid negatiivseid kogemusi**, millega seoses tajub ohver oma õiguste jätkuvat või täiendavat rikkumist.⁹⁴ Sellega võib kaasneda **sundus leppida ebakohase, kaastundetu ja ebapiisava kohtlemisega, aga ka hoiakute, tegevuste, reaktsioonide või praktikaga**.⁹⁵ Kuigi taasohvrastamisest räägitakse uuringutes eelkõige seoses kriminaalmenetlusega, võivad ohvrid saada negatiivseid kogemusi ka sotsiaalvaldkonna tegevuse käigus.

NB! Taasohvrastamise vältimiseks tuleb tagada kogu abistamise ajal **lugupidav, toetav, väärikas, austav ja peenetundeline suhtumine**. See on oluline, et toetada võimalikult kahjust ja traumast taastumist. Taasohvrastamine toimub kindlasti siis, kui viidatakse ohvri enda süüle juhtunuga seoses, kui ohvrit ei usuta või kui tema kogemust mingil moel naeruvääristatakse.

Taasohvrastamise vältimiseks on samuti oluline tagada, et **ohver ei pea juhtunust rääkima paljudele inimestele** ning et vajalik küsitlemine on asjatundlik (sh ohvri isikut, vanust ja erivajadusi arvestav) ning leiab aset ohvrile võimalikult turvalises keskkonnas.

7) Ohvrit tuleb kaasata abi andmise kõikides etappides

See on sotsiaalhoolekande põhimõte, millest tuleb juhendada ka ohvriabiteenuste osutamisel. Ohver peab saama **talle pakutava abi osas kaasa rääkida ja keelduda abist** ning ta peab olema teadlik kõigi tema heaks või tema suhtes tehtavate sammude eesmärkidest ja võimalikest tulemustest. **Kaasamine soodustab ka omavastutuse võtmist**, samas kui inimese eest otsustamine soodustab õpitud abituse teket ja abist sõltuma jäämist.

Kui ohver on selleks nõusoleku andnud, kaasatakse vajaduse korral ka tema pereliikmeid. Lapsohvri puhul on lapse esindamise ja temaga seotud asjade üle otsustamise õigus lapsevanemal (välja arvatud juhul, kui lapsevanema õigusi lapse suhtes on piiratud) või eestkostjal perekonnaseadusest tulenevalt. Ka lastekaitseaduse § 7 järgi on esmane vastutus lapse õiguste ja heaolu tagamise eest lapsevanemal või last kasvataval isikul ning last abistavate asutuste ja isikute tegevus peab olema suunatud lapsevanema või last kasvatava isiku toetamisele lapse õiguste ja heaolu tagamisel. Täiskasvanud pereliikmete kaasamisel peab ohvriabiteenuse osutaja veenduma nende ohutuses ja heades kavatsustes ohvri suhtes nii palju, kui see on võimalik.

8) Ohvri olukorda ja abivajadust tuleb hinnata terviklikult

Abi vajaval inimesel on võimalik teenuseid saada tervishoiu-, sotsiaalhoolekande-, haridus- ja töövõime toetamise süsteemist. Vägivalda või kuriteo ohvriks langenutel ei pruugi pikemaajalise toetuse vajamise korral ohvriabist piisata ja sellega tuleb hindamisel arvestada. Ohvri olukorra ja abivajaduse terviklikuks hindamiseks on oluline välja selgitada ka see, **kas tal on alaealisi lapsi või muid pereliikmeid, kes võivad juhtunu tõttu samuti abi vajada**. **Abivajavast lapsest tuleb teavitada KOV-i üksust** (LasteKS-i § 27) ning enne ohvri lastele ohvriabiteenuste pakkumist tuleb uurida, kas ja millist abi on KOV-i üksus juba lapsele ja perele osutanud, ning koordineerida tegevusi lastekaitsetöötajaga.

91 Politsei kohustuste kohta perevägivalda korral vt kohtuasi Tkheldidze vs. Gruusia. Euroopa Inimõiguste Kohus, 2021, https://www.riigiteataja.ee/kohtuteave/kohtulahendi_analyyis/19134.

92 Vt <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/ohvrite-toetamine/kuriteoohvrite-ogused>.

93 Riigiprokuratuur (2019). Kannatanu kohtlemise parim praktika, <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/inline-files/Kannatanu.pdf>.

94 Espenberg, K., Kiisel, M., Lukk, M., Soo, A., Themas, A., Themas, E., Villenthal, A. (2017). Kuriteoohvrite kaitse ja kohtlemise uuring. Tartu: Tartu Ülikool.

95 Gekoski, A., Adler, J. R., Gray, J. M. (2013). Interviewing women bereaved by homicide: Reports of secondary victimization by the criminal justice system. International Review of Victimology, 19, 3, 307–329.

Kui ohver ise on alaealine, tuleb samuti arvestada lastekaitseaduses sätestatuga. Inimkaubanduse ohvrist laps on lastekaitseaduse tähenduses kahtlemata abivajav ja tõenäoliselt ka hädaohus olev laps, kelle abivajadust tuleb hinnata terviklikult. Meetmeid tuleb pakkuda nii lapse kui ka vajaduse korral tema pere abistamiseks (sealhulgas arvestades, et lapsed on valdavalt peresisese väärkohtlemise ohvrid).

Lastekaitseaduse § 17 järgi on need lastekaitse ülesanded delegeeritud KOV-i üksusele, kes saab vajaduse korral toetust Sotsiaalkindlustusametilt (LasteKS-i § 15 lg 2). KOV-i üksuse lastekaitsetöötaja vastutab abivajava lapse juhtumikorralduse eest, tehes koostööd asjaomaste asutuste ja spetsialistidega, sealhulgas ohvriabitöötajaga. **Seksuaalselt väärkoheldud laste abistamisega tegeleb lisaks KOV-i üksusele Sotsiaalkindlustusameti lastemaja.**

Inimkaubanduse, terrorismi, organiseeritud kuritegevuse, lähisuhetes toimuva vägivalla, seksuaalvägivalla, soolise vägivalla ja vihakuriteo ohvrid ning puudega ohvrid ja lapsohvrid kogeavad tihti uut või korduvat ohvriks langemist, hirmutamist ja kättemaksu. Seetõttu tuleb kuriteoohvrite direktiivi nõuete täitmiseks erilist tähelepanu pöörata hindamisele – kas selliseid ohvreid ohustab

järjekordne ohvriks langemine, hirmutamine ja kättemaks –, samuti tuleb tagada, et ohvrite suhtes kohaldatakse erikaitsemeetmeid.

9) Abi tuleb ohvrile tagada võimalikult kättesaadaval moel

See on sotsiaalhoolekande põhimõte, mis peab kehtima ka inimkaubanduse ohvrite abistamise puhul. Abistamise eesmärke ei saavutata, kui teenused ei ole kättesaadavad või nende kättesaadavus on ebapiisav. Eelkõige puudutab see põhimõte Sotsiaalkindlustusametit kui ohvriabi eest vastutavat organisatsiooni, kes peab tagama inimkaubanduse ohvritele turvatunde tekkimise, füüsilise ja psühhosotsiaalse taastumise ning ennetama uuesti ohvriks langemist (OAS-i § 24 lg 1).

- Soovitame lugeda Justiits- ja Digiministeeriumi väljaannet „Kannatanute sensitiivne kohtlemine“⁹⁶ ja Riigiprokuratuuri käsiraamatut „Kannatanu kohtlemise parim praktika“.⁹⁷
- Sotsiaalkindlustusamet on loonud e-kursuse „Psühholoogilist traumat arvestav praktika“⁹⁸ ning e-kursuse „Psühholoogiline esmaabi kriisi sattunud inimese toetamisel“.⁹⁹ Mõlemad kursused on tasuta ja neid saab läbida endale sobival ajal.

Inimõigustel põhinev lähenemine

Inimõigustel põhinev lähenemine inimkaubanduse ohvrile tähendab, et **ohvrite kaitse, toetamine ja rehabilitatsioon keskenduvad inimõiguste austamisele ning tagamisele.** See lähenemine lähtub veendumusest, et kõik inimesed, sealhulgas inimkaubanduse ohvrid, omavad põhilisi õigusi ja väarikust ning neid õigusi tuleb austada ja kaitsta.

Selle lähenemise aluspõhimõtted on järgmised.

1. Õiguste austamine. Inimkaubanduse ohvrite õiguste – õigus vabadusele, turvalisusele, tervisele, õiglasele kohtlemisele, inimväärlikusele ja isiklikule autonoomiale – austamine on esmatähtis.

2. Ohvrikeskus. Ohvrite vajaduste ja heaolu tagamine ning nende kogemuste, soovide ja otsuste austamine on protsessi oluline osa.

3. Kaitse ja turvalisuse tagamine. Inimkaubanduse ohvrid vajavad kaitset väärkohtlemise ja ähvarduste eest. Turvalise keskkonna loomine ja nende füüsilise, psühholoogilise ja sotsiaalse turvalisuse tagamine on oluline.

4. Terviklik abi ja rehabilitatsioon. Ohvritele pakutakse terviklikku ja spetsialiseeritud abi, mis hõlmab meditsiinilist, psühholoogilist, õiguslikku ja sotsiaalset tuge. Rehabilitatsiooni eesmärk on aidata ohvritel oma eluga iseseisvalt jätkata.

5. Õiglus ja vastutusele võtmine. Inimõigustel põhinev lähenemine rõhutab õiglase kohtumõistmise põhimõtteid. Süüdlaste vastutusele võtmine ja karistamine on oluline, et tagada ohvritele õiglus ning vältida karistamatust.

Praktikas tähendab inimõigustel põhinev lähenemine ka seda, et ohvrielt ei oodata n-ö ideaalset ohvri käitumist või reaktsioone; arvestatakse tema kogetud traumat (vt järgmine peatükk) ning seatakse pidevalt esikohale ohvri füüsiline ja emotsionaalne turvalisus.¹⁰⁰

Traumateadlikkus

Trauma on **ebasoodne elukogemus, mis ületab üksikisiku võimet sellega toime tulla ja hästi kohaneda.**¹⁰¹ Traumaatilise sündmus tekitab **sügavaid ja jätkuval muutusi emotsioonides, mõtlemises**

ja mälus, see võib katkestada emotsioonide, mõtlemise ja mälu üksteisega seotud funktsioone.¹⁰² Ametnik võib kokku puutuda inimesega, kes on lisaks hiljuti toimunud (kergemale) kuriteole

96 Justiitsministeerium (2022). Kannatanute sensitiivne kohtlemine, <https://www.justdigi.ee/media/3068/download>.

97 Riigiprokuratuur (2019). Kannatanu kohtlemise parim praktika, <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/sites/default/files/inline-files/Kannatanu.pdf>.

98 <https://www.palunabi.ee/et/psuhholoogilist-traumat-arvestav-praktika>.

99 <https://www.palunabi.ee/et/e-kursus-psuhholoogiline-esmaabi-kriisi-sattunud-inimese-toetamisel>.

100 Läänemeremaade Nõukogu (2022). Handbook for Embassies and Diplomatic Missions on How to Assist and Protect Victims of Human Trafficking. Stockholm: Council of the Baltic Sea States Secretariat, <https://cbss.org/publications/handbook-for-embassies-and-diplomatic-missions-on-how-to-assist-and-protect-victims-of-human-trafficking/>.

101 Strand VC. (2018). Introduction: Developing Trauma Sensitive Child Welfare Systems. Teoses: Strand VC, Sprang, G. (toim). Trauma Responsive Child Welfare Systems. Springer; 2018: 3–12.

102 Herman J. (2018). Trauma and recovery. New York, NY: Basic Book; 1992. Tsiteeritud Strand VC-s, Sprang, G. (toim). Trauma Responsive Child Welfare Systems. Springer; 2018: 4.

kogenud vägivalda lapsepõlves ja kelle reaktsioonid võivad tunduda ülepaistatud. Abistav ametnik võib ise läbi põleda, kui ta töötab kogu aeg raskete juhtumitega ja pole töödandjalt piisavalt tuge saanud.

Traumateadlikkus aitab spetsialistidel ja teenuseosutajatel mõista trauma keerukust ning kohandada oma lähenemist, et toetada inimese taastumist ja heaolu. Traumat arvestav praktika toetub kuuetele järgmisele aluspõhimõttele.

- **Turvalisus.** Luuakse nii füüsiliselt kui ka emotsionaalselt turvaline ja toetav keskkond, kus inimene tunneb end kaitstuna. Traumat arvestav praktika keskendub usalduse loomisele ja suhetele, mis soodustavad turvalisust.
- **Usaldusväärsus.** Selgus ja avatus on olulised. Inimestele antakse selget ja arusaadavat teavet nende olukorra kohta ning neil lubatakse osaleda otsuste tegemisel, kui see on võimalik ja asjakohane.
- **Valikuvabadus, kontroll ja eneseotsustus.** Rõhutatakse inimeste autonoomiat ja valikuvabadust. Inimestele antakse võimalus teha otsuseid ja kontrollida enda elu, võimaluse korral osaleda protsessis, mis mõjutab nende heaolu.

- **Vastupidavuse toetamine.** Keskendutakse tugevustele ja vastupidavusele, aidates inimestel arendada kohanemisvõimet ja luua positiivseid strateegiaid, mis toetavad nende taastumist.
- **Tunnistamine ja mõistmine.** Tuntakse empaatiat inimese kogemuste suhtes. Tunnistatakse, et trauma võib avaldada pikaajalist mõju, ning väärtustatakse inimese jõupingutusi ja saavutusi.
- **Kultuuriline, ajalooline ja sooline tundlikkus.** Mõistetakse, et oluline on tundlikkus kultuuriliste, ajalooliste ja sooliste erinevuste suhtes ning et need tegurid võivad mõjutada inimese kogemusi ja vajadusi.

- ▶ Traumateadlikkuse suurendamiseks on soovitatav läbida Sotsiaalkindlustusameti e-kursus „[Psühholoogilist traumat arvestav praktika](#)“.¹⁰³
- ▶ Soovitame lugeda ka [Sotsiaalkindlustusameti veebimaterjale](#), mis on mõeldud eelkõige töötajatele, kes puutuvad iga päev kokku teiste inimeste abistamise ja traumeerivate sündmustega, sealhulgas politsei-, pääste-, meditsiini- ja sotsiaalvaldkonna töötajad, aga ka inimeste juhtimist, heaolu ja arengut toetavatele töötajatele, nagu juhid, personalijuhid jpt.

Ohvrikeskus

Ohvrikeskne lähenemine (ingl *victim-centered approach*) on filosoofia või meetod, mille puhul pööratakse tähelepanu peamiselt ohvrile, eriti kuriteoohvrile või kriisiolukorras olevale isikule. **Selle lähenemise puhul rõhutatakse ohvri vajadusi, õigusi ja heaolu ning püütakse tagada, et ohvrid saavad asjakohast abi ja toetust ning saavutada õiglust.**

Ohvrikesksel lähenemisel on mitu eesmärki.

- **Ohvrite õigused.** Rõhutatakse ohvrite õigusi, sealhulgas õigust turvalisusele, teabele, osalemisele kohtumenetluses ja hüvitisele. Ohvreid tuleb protsessi igas etapis täielikult teavitada, sealhulgas sellest, mida nad võivad oodata ning mis on ja mis ei ole võimalik, ning neil peab olema võimalus anda nõusolek enne mis tahes toimingut tegemist nende nimel, selleks et anda neile tagasi võimalikult suur kontroll oma elu üle.¹⁰⁴
- **Ohvrite toetamine.** Ohvritele pakutakse mitmekülgset abi ja toetust, aidates neil saada üle traumaatilistest kogemustest ning taastuda füüsiliselt, emotsionaalselt ja vaimselt. Esmatähtis on luua toetav keskkond, kus ohvrid saavad rääkida inimesega, keda

nad võivad usaldada, turvaliselt ja konfidentsiaalselt, tagada, et ohvreid kuulatakse ja kuulatakse ära, et nad tunnevad toetust ning saavad väljendada oma vajadusi ja soovide.¹⁰⁵

- **Õigus ja vastutus.** Rõhutatakse süüdlase vastutust ja soodustatakse õiglast kohtupidamist, kuid samas ei unustata ohvrite vajadusi ega õigusi kriminaalõigussüsteemis.
- **Ennetamine.** Keskendutakse ennetusmeetmetele, et vähendada ohvrite arvu ja minimeerida nende kahju.

Ohvrikeskne lähenemine on eriti oluline kriminaalõigussüsteemis, kus püütakse luua tasakaal ohvrite ja süüdlaste õiguste ning vajaduste vahel. Samuti võib seda lähenemist rakendada muudes valdkondades, näiteks konfliktide lahendamisel, inimõiguste kaitse küsimustes ja kriisilukordades.

NB! Ohvrikeskus ei ole inimese ohvri rolli põlistamine või talle püsiva nn ohvri identiteedi loomine. Abistamise ja suhtlemise igas etapis on oluline näidata olukorra ajutisust ja muutuste võimalikkust.

Sootundlikkus

Inimkaubandusel on väga tugev sooline mõõde. Naiste ja meestega kaubitsetakse sageli erisugustel eesmärkidel. Põhjused, miks ühed või teised kaubitsemisele haavatavaks muutuvad, aga ka tagajärjed tervisele on samuti pigem erinevad. Sooline ebavõrdsus on üks inimkaubanduse põhjuseid. Inimkaubanduse nõudlus on samuti väga tugevalt seotud ühiskonnas valitsevate soorollidega, sealhulgas ootustega meeste ja naiste käitumisele, eneseteostuse võimalustele, töö- ja pereelu korraldusele jms. Seda kõike on oluline teada, et mõista ohvrite käitumise tagamaid ja motive.

Ohvrite abistamisel tähendab sootundlikkus seda, et teenuseosutajad või spetsialistid, kes tegelevad ohvrite toetamise ja abistamisega, võtavad arvesse soolisi erinevusi ja sotsiaalseid ootusi, mis võivad mõjutada ohvrite kogemusi, vajadusi ja toimetulekut pärast traumeerivat sündmust. **Sootundlik lähenemine tähendab selle mõistmist, kuidas sugu võib mõjutada ohvri kogemust ning kuidas soolised tegurid võivad mõjutada ka ohvri reageerimist abipakkumisele.**

¹⁰³ Sotsiaalkindlustusamet, <https://www.palunabi.ee/et/psuhholoogilist-traumat-arvestav-praktika>.

¹⁰⁴ ÜRO, Victim's Rights First! Training Module, <https://www.un.org/en/victims-rights-first/training-module>.

¹⁰⁵ *Ibid.*

Taasohvristamise vältimine

Kuigikuriteoohvritedirektiivikontekstis räägitakse taasohvristamisest eelkõige seoses kriminaalmenetlusega, võivad taasohvristamine toimuda ka ohvriabi pakkuvad spetsialistid ja laiemalt sotsiaalvaldkonna töötajate poolt. Küll aga esineb menetluse käigus taasohvristamist sagedamini, kuna ohvrit küsitatakse korduvalt, tema väiteid seatakse kahtluse alla ning tõe väljaselgitamine võib keeruline ja aeganõudev olla. Kriminaalmenetluse seadustiku sätteid menetlusosaliste õiguste, isikuvabaduse tagamise, inimväärikuse austamise ja kohtuistungil avalikkuse piiramise jne kohta aitavad ennetada taasohvristamist.

Taasohvristamise vältimiseks on oluline, et ohver ei kogeks protsessi käigus täiendavat traumaatilist kahju. Allpool on toodud selleks mõned olulised sammud.

1. Tagada, et ohvritel oleks täielik **arusaam nende õigustest kriminaalmenetluses**, sealhulgas õigus saada teavet menetluse käigu kohta, õigus osaleda kohtumenetluses ning õigus saada ohvriabi ja -teenuseid.
2. Pakkuda ohvritele **spetsialiseeritud tuge ja nõustamist**, et aidata neil mõista menetlust, valmistuda kohtuistungiks ja toime tulla emotsionaalsete raskustega.

3. Kohtus tuleb rakendada **ohvrikaitsemeetmeid**, mis hõlmavad näiteks tunnistajate varjamist, eraldi ruume ohvritele ja süüdistatavatele ning muid turvameetmeid, et minimeerida ohvrite stressi ja ärevust kohtuistungil.
4. Vähendada ohvri **avalikult esinemise vajadust**, kui see pole hädavajalik. Kasutada alternatiivseid meetodeid, nagu kirjalikud tunnistused või videokonverentsid, et vähendada ohvri kohtusaalis viibimise traumaatilist mõju.
5. Vältida **liigset küsitlemist** minevikusündmuste kohta, mis ei ole otseselt kuriteoga seotud. Kohus ja õiguskaitseorganid peaksid hoiduma liigsest ja korduvast küsitlemisest, mis võiks põhjustada ohvrile emotsionaalset kahju.
6. Anda ohvrile võimalus **kaasa rääkida otsuste tegemisel**, eriti kui see puudutab tema isiklikke huve, näiteks karistuse määramine või muud menetluse käigus tehtavad otsused.

Taasohvristamise vältimine on oluline mitte ainult ohvri individuaalse heaolu seisukohast, vaid ka laiemalt kogu ühiskonna jaoks, et vähendada traumaatiliste sündmuste kahjulikku mõju.

Alaealise ohvri kohtlemise erisused

Kõikide valdkonda reguleerivate rahvusvaheliste õigusaktide järgi tuleb inimest kohelda alaealisena, kui on põhjust arvata, et ta on alla 18-aastane, kuni ei ole tõestatud vastupidist. Väljendeid „laps“ ja „alaealine“ kasutatakse juhendamaterjalis sünonüümidenä.

Alaealise ohvri abistamisel ja menetlustoimingutes järgitakse tema huve ja vajadusi, sealhulgas tuleb korraldada menetlus **lapsesõbralikult**¹⁰⁶ ja otsida lapsele soodsaimat lahendust. Laps vajab täielikuks ja tõhusaks osalemiseks ning kahju ja uute traumade vältimiseks **kaitsvat ja turvalist keskkonda**. Kui laps on hirmunud või stressis, siis võivad temas – nagu täiskasvanuski – käivituda baaskaitsemehhanismid: keha annab signaali tarduda, põgeneda või rünnata. Selline seisund ei ole koostööd soosiv ning laps võib keelduda tunnistuse andmisest. Seejuures tuleb arvestada, et lapsed on erinevad ning nende stressitaluvus on samuti erinev ja prognoosimatu.¹⁰⁷

Lapse küsitlemine peab toimuma selleks ehitatud või kohandatud ruumides. Laps peab saama vabalt ja täielikult kasutada õigust olla ära kuulatud keskkonnas, kus ta tunneb end mugavalt ja turvaliselt.

Lapse ümber peavad olema menetluse algusest lõpuni **samad spetsialistid**, kusjuures lapsele on turvalisem ja arusaadavam, kui neid on võimalikult vähe.

Abivajadust hinnates tuginetakse lastekaitsetöös lapse heaolu kolmnurgale ja lahenduskeskse käsitluse põhimõtetele. **Õiguskaitseorganite ja lastekaitse koostöö on kaubitsetud laste abistamisel äärmiselt oluline, et vältida laste kannatusi ja probleeme tulevikus.** Õigel ajal abita jäänud lapsest võib täiskasvanuna saada uuesti ohver, aga ka kurjategija.

- ▶ Õiguskaitseasutustele on välja töötatud **lapsesõbraliku keskkonna loomise juhised** ning **lapse küsitlemise käsiraamat**.
- ▶ Oluline juhendamaterjal on ka **Euroopa Nõukogu ministrite suunised lapsesõbraliku õigusemõistmise kohta**.
- ▶ **Lapsesõbraliku menetluse brošüür** on hea abivahend, kui laps on kaasatud menetlusse nii süüdistatava, tunnistaja või ka kannatanuna.
- ▶ Sotsiaalvaldkonna töötajatel soovitame lugeda **lapse heaolu hindamise käsiraamatut**, mis on ainus riiklik juhendamaterjal lastekaitsetöös lapse heaolu hindamiseks.

¹⁰⁶ Lapsesõbralik menetlus tähendab, et lapsel on õigus olla ära kuulatud, saada teavet ning kaitset. Last ei tohi diskrimineerida. Vt lisaks <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/lapsed-ja-noored/lapsesõbralik-menetlus>.

¹⁰⁷ Tammiste, B. (2021). Lapsesõbralik keskkond õiguskaitstes. Kriminaalpoliitika lühianalüüs 2/2021, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/soovitused_lapsesõbraliku_keskkonna_loomiseks_oiguskaitstes_2021_0.pdf.

INIMKAUBANDUSE TÕKESTAMINE

Lisamaterjal ohvrite tuvastamise ja
abistamise hõlbustamiseks

**Kaasrahanud
Euroopa Liit**

SISEMINISTEERIUM

Materjal on valminud Euroopa Komisjoni Sisejulgeolekufondi (ISF)
kaasrahanud projekti „Koostöövõime arendamine inimkaubanduse
ohvrite tuvastamiseks ja abistamiseks Eestis“ raames.